

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1912 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmärkingar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Biblioteksamanuensen K. TYNELL såsom redaktionssekreterare.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i november 1911.

P. Fahlbeck.

Innehåll:

Pontus Fahlbeck, Partiregering eller landsregering. Ett ord för dagen.
Emil Sommarin, Reklam. Anteckningar ur det svenska affärlifvet.
Otto Grönlund, Referendum i Schweiz.
Hjalmar Haralds, Administrativ examenskompetens.
Strödda meddelanden.

Partiregering eller landsregering.

Ett ord för dagen.

Af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

År 1905 förekom i denna tidskrift en artikel med liknande öfverskrift och ungefär om samma män. Sju år äro ingen lång tid uti en människas lefnad och för ett folk äro de ett mycket ringa tidsmått. Men hvilka förändringar uti det svenska folkets inre politiska lif ha icke under dessa sju år ägt rum. Visserligen kan allt sammanfattas uti ett enda ord, representationsreformen, men denna reform har varit skickelsediger. Som nästan alla större reformer i vårt land har den, när efter lång födslovända den kom till stånd, gått längre än behofvet för ögonblicket påkallade. Striden mellan partierna förde detta med sig. Samhällsskicket fortsgående demokratisering, som alla voro med om, har blifvit ett demokratiens genombrott, som det heter, närmast förkroppsligadt uti herr Staaffs återinträde som förste man vid konungens rådsbord.

Reformen, genomförd af högerns män, vände sig vid sin första tillämpning omedelbart emot dem. Redaktören af »Nya Sverige» har i en artikel funnit grunden härtill vara högerns allmänna politik, som genom sin negativa lösen »front mot socialismen» visat sig vara endast en egoistisk klasspolitik utan förstånd för de folkliga reformkrafven. Jag skall nu icke inlåta mig på frågan om den svenska högerns hållning i allmänhet och under längre tid — den förtjänar sitt eget kapitel, som dock torde ställa

saken i en något annan dager än den, hvori herr Molin ser densamma. Dröjer man blott vid sista riksdagen och den följande valkampanjen, så skall man utan vidare sökande finna anledningarna till högerns nederlag vid denna första kraftmätning på den allmänna rösträttens och till 40 röster reducerade kommunala röstskalans grund.

Det var isynnerhet två punkter uti högerns uppträdande, som kom den stora massan af nya valmän, framför allt på landsbygden, att vända sig ifrån densamma. Den ena af dessa gällde nykterhetsfrågan. Första kammarens höger ville icke vara med om en skrivelse om lokalt veto — nykterhetsmännens närmaste anspråk. Man förstår detta. Den personliga friheten, som nu högern måste försvara, sedan de andra partierna visat sig ringakta den, hotas af den extrema nykterhetsrörelsen. Men det finnes andra ting, som äro viktigare att bevara än friheten på just denna punkt. För öfrigt är uppenbart, att lika lätt som det är att uppställa fordran på ett absolut förbud i ena eller andra formen, lika svårt är det att praktiskt genomföra detsamma. Nykterhetsmännen förstå icke detta och komma aldrig att förstå det, förrän de stå öga mot öga inför dessa svårigheter. Det var därför oklokt och ett taktiskt missgrepp att icke gå med om en skrivelse och en däraf föranledd utredning. Nu användes detta för att misstänkliggöra — med all orätt visserligen — högerns nykterhetsvänlighet bland de nya väljarne.

Detta var en af anledningarna till högerns motgång vid valen. En annan kanske ännu starkare var försvarsfrågan.

Det svenska folkets breda lager sakna väl icke försvarsvilja, men den sofver, kanske mest i följd af okunnighet och det myckna ovederhäftiga talet om evig fred och kulturförsvaret. Säkert är emellertid, att menige man och det icke blott bland de nya väljarne utan lika mycket bland bönderna i vissa landsdelar med största ovilja bära de bördor, som försvaret pålägger. Hela vår inre historia sedan 1866 vittnar härom. Det parti alltså, som tagit sig an försvaret, är impopulärt blott därför. Och huru försiktigt högerns program och talare i somras ordade i försvarsfrågan, så sken likväl den bestämda fordran på ett kraftigt försvar tydligt igenom, aldrig helst vid sidan om de båda andra partiernas bud,

i ena fallet med klart formulerad fordran på nedsättning af bördorna, i andra med antydningar om möjligheten därpå. Man skäms på borgerligt vänsterhåll att erkänna, att detta varit en af de främsta anledningarna till segern, utan söker efter andra. Men hvar man vet, att det så varit.

Lägger man slutligen härtill, att högern af alla dessa små likställes med arbetsgifvare och herremän, såsom det gamla och evigt nya slagordet lyder, medan samtidigt vänstern i båda dessa flockar bjuder sig som de förras talemän, så fordras ingen teckenkonst för att förstå, hvarför utgången blef som den blef. Det hade behöfts änglars tungor för att leda den åt annat håll.

Om således anledningarna till högerns nederlag och vänsterns seger äro klara och tydliga, så är icke detsamma fallet med den därpå skapade politiska situationen.

Intet parti har majoritet i båda kamrarna. Men de båda vänsterpartierna hålla tillsammans och få då majoritet, icke blott i Andra kammaren som förut utan, efter Första kammar-upplösningen, äfven i den gemensamma voteringen. Det är den ena sidan af denna situation. Den andra är, att konungen kallat den borgerliga vänsterns män med deras erkände ledare, herr Staaff, att öfvertaga regeringsansvaret. Hvad innebär detta? Och hvad har landet att vänta af denna nya vänsterminister — partiregering eller landsregering? Det är det stora spørsmålet för dagen och för den närmaste framtiden, som ingalunda är så lätt att besvara. Visserligen har vänsterpressen rätt allmänt varit redo med svaret på den första af dessa frågor. Ministerskiftet betyder parlamentarismens genombrott, alltså en verklig om också ej formell brytning med 1809 års författning, hvilken icke känner till någon parlamentarism i den mening, man här tager ordet. Den andra frågan däremot går man med tystnad förbi eller stannar vid sväfvande försäkringar, — utom på de håll där egna önsknigar och naiv okunnighet äro mäktigare än eftertanken.

För egen del måste vi bestämdt förneka, att riksdagens förändrade sammansättning och ministerskiftet skulle innebära parlamentarism i detta ords utländska bemärkelse och författningens omstöpnig i sådan anda. Man behöfver blott se siffrorna på

de olika partierna för att finna, att detta är oriktigt. Dessa uppgifvas sålunda:

	Moderata	Samlingspartiet	Socialister
F. K.	87	51	12
A. K. '	64	102	64

Intet parti har absolut majoritet i riksdagen och blott de moderata ha sådan i F. K. Här saknas sålunda den första och egentligen enda berättigade grunden för ett parlamentariskt styrelsesätt — en enhetlig majoritet, hvarur ministären framgått och på hvilken den stöder sig. I det afseendet var den förra högerregeringen vida mer parlamentarisk, ty den kunde räkna med en öfverväldigande majoritet i ena kammaren och tack vare den äfvenledes i alla viktiga frågor majoritet i riksdagen (vid de gemensamma voteringarna). De nya valen och ministerskiftet ha sålunda långt ifrån att realisera parlamentarismens genombrott, som det sagts, tvärtom aflägsnat oss från detta styrelsesätt i dess rena, klassiska form. Den andra Staaffska regeringen är en minoritetsregering lika väl som den förra var. Skall den få majoritet för sina förslag måste den erhålla sådan genom hjälp från de andra partierna, båda eller ettdera. På så sätt kan från fall till fall styrelsen föras med stöd af riksdagsmajoriteter, men det är icke parlamentarism i engelsk mening. Alla tidigare regeringar i Sverige ha gjort detsamma.

Hela detta resonnemang om parlamentarism i sammanhang med nu timade förändringar uti riksdagens sammansättning och med ministerskiftet beror på en förblandning af de två skilda tingen »demokratiens genombrott» och »parlamentarismens införande». Med den oklarhet, som ännu alltjämt råder i flertalet hjärnor rörande såväl vår författning som demokratiens olika former, kan man väl förstå denna förblandning. Det gifves emellertid demokrati i andra former än engelsk parlamentarism. Och 1809 års författning kan tåla både ett och två demokratiska ge-

¹ Som bekant borde, efter partiernas styrka i valmanskåren, siffrorna rätteligen varit: höger 72, borgerlig vänster 93 och socialister 65.

nombrott utan att förlora sin karaktär af strängt genomförd dualism, alltså med en själfständig konungamakt vid sidan om en mäktlig riksdag. Detta bevisar reformen af 1866, som var ett för sin tid kanske ännu större demokratiskt genombrott än det nu skedda. 1809 års författning äger en underbar elasticitet, just med hänsyn till en demokratisk utveckling af riksdagen, d. v. s. dess sammansättning. Men naturligen är denna författning intet oförstörbart verk. Trärtom kan den genom oaktsamhet och oförstånd — för att ej tala om annat — lätt förstöras. Och att ansatser härtill tyvärr förefinnas, det skall ingalunda bestridas. Men till det återkomma vi nedan.

Svårare att besvara än den nu behandlade frågan är den, om den nya vänsterregeringen är att betrakta som partiregering eller som landsregering i detta ords ej blott formella utan reella betydelse, en regering med riksintresset allena som rättesnöre. Svaret härpå beror väl närmast på, huru man fattar det »demokratiens genombrott», hvarom talats, d. v. s. nya folkklassers inträde uti det politiska lifvet. Säkert menar mången framför allt ibland dessa nya valmansskaror, att nu skola de och en på dem stödd regering taga rikets styrelse om hand för att länka den efter deras önskningsar. Så får man dock ej fatta en utvidgning af rösträtten och riksdagens öppnande för befolkningsklasser, som tidigare litet eller intet deltagit i det politiska lifvet, nu lika litet som 1866. Sådant vore äfven i förevarande fall för land och rike farligt. Ty den senaste rösträttsreformen har gått till botten af samhället, alltså tagit med den stora massa af intellektuellt undermåliga, som här finnes uti det svenska folket liksom uti hvarje annat. Undermåliga förekomma som bekant i alla klasser, men i samhällets nedersta lager äro desse i f. a. ett socialt rasurval hopade och utgöra säkert en mycket stor del däraf. Att statslifvet öppnas äfven för dem liksom för annat folk uti de minsta ställningar får icke betyda annat, än att deras röster, d. v. s. deras behof och önskningsar få göra sig hörda uti riksdagen och vid lagstiftningsarbetet, icke att de och deras förtroendemän skola styra land och rike, eller att styrelsen skulle bestå i uppfyllandet af deras önskningsar utan hänsyn till andra enskilda intressen eller det öfver alla sådana stående riksintresset. Helt visst tro tusenden

och åter tusenden af de nya väljarne detta, men ingen borgerlig statsman med känsla af ansvar kan vara med härom. Annorlunda lär en socialistisk sådan tänka, eftersom staten själf för socialismen är något annat än för oss andra och socialisterna direkt åsyfta proletarietets seger.

Inga allmänna grunder kunna sålunda anföras till stöd för den meningen, att det inträffade regeringsskiftet, hvarigenom endast borgerliga ingått uti statsrådet, skulle innebära en partiregering i betydelse utaf regering af och för ett parti. Det beror på andra förhållanden, om så blir fallet. Hvilka dessa förhållanden äro, därom ge de ofvan meddelade siffrorna öfver partiernas styrka en fingervisning. Herr Staaffs parti har icke majoritet i någondera kammaren. Det har i själfva verket intet vunnit i senaste valgång till Andra kammaren, och ehuru det i den nya Första sett sina mandat förökade, så betyder det föga, då partiet här ändock utgör blott en minoritet. Den nya regeringen är i och för sig, som ofvan sagts, en minoritetsregering. Alltså kan regeringsmajoritet i stridiga fall uppnås endast genom allians med ett af de båda andra partierna. Hvar den alliansen sökes, och huru den utfaller — af det beror svaret på den uppställda frågan och Sveriges närmaste framtid.

Huru detta val skett — tillsvidare —, är redan känt. Det »fruktbarande samarbete« mellan den borgerliga vänstern och socialisterna, som i vissa fall tidigare ägt rum icke blott vid valen utan äfven vid senaste riksdagar har bestämt utgången. Den andra vänsterregeringen stöder sig på socialisterna. Därmed är den bunden och dess kurs bestämd. Den samverkan, som tidigare var en fri sak, hvilken man kunde taga i dag och så länge vägarne gingo samman, men lämna i morgon, när syftena skiljdes, den är icke längre fri. Förbundet med socialisterna, hvilket var uppsägbart dag från dag, så länge vänstern var i oppositionen, är blifvet ett livsvillkor, i samma stund den blef regering. Dess vara eller icke vara hänger därpå.

Sådan är den politiska situation, uti hvilken vi befinna oss. Man behöfver ej vara spåman för att förstå, hvad den innebär.

Det lindrigaste man väl kan säga om socialisterna som politiskt parti är, att de utgöra ett klassparti så extremt, som man

kan tänka sig, häfdande uteslutande egna intressen utan hänsyn till andras eller till staten, dess ve och väl. Därför ha de icke heller öga för annat än inrikes-angelägenheter. Utrikespolitik existerar icke för dem och såväl härför som för de offer, ett försvarsväsen pålägger, därigenom minskande statens förmåga att hjälpa arbetarne, afsky de detta. Allt ses och bedömes ur arbetare- eller, som nu slagordet är, social synpunkt. Icke heller tveka de att begagna sig af sin makt till det yttersta, d. v. s. i ett fall som detta ända till bristningsgränsen, utöfver hvilken ingen borgerlig kan gå utan att bli uppenbar socialist. Men denna gräns är elastisk. Och man kan vara förvissad om, att en så skicklig politiker som Herr Branting skall förstå att tänja den mycket långt. En regering, som för sin tillvaro är beroende af socialisterna, måste med nödvändighet bli en partiregering i detta ords olyckliga mening — huru benägna kanske dess medlemmar vore att gå en annan väg.

Dessa allmänna slutsatser motsägas icke heller af de i egentlig mening politiska regeringshandlingar, som redan ägt rum.

Sålunda måste upplösningen af Första kammaren — en sak, som 1865 års lagstiftare för visso aldrig tänkt sig kunna ske annat än under pågående riksdag — karaktäriseras som en ren partiåtgärd. Det sätt, hvarpå en så utomordentlig statshandling af Excellensen Staaff motiverades, säger det rent ut. Skälet var icke ett allmänt statsintresse utan endast att skapa «de parlamentariska förutsättningarna — — för en kraftig och fruktbärande politik i enlighet med de grundsatser regeringen omfattar» — alltså ett klart partiintresse.

Äfven de många parlamentariska kommitteer, som tillsatts, vittna om detsamma, väl icke så mycket genom sin tillkomst som genom sin sammansättning. I det afseende erinra de om de kommitteer, som Ryssarne pläga tillsätta för behandling af finska ärenden. En eller annan finne tages med, icke för att inverka på saken utan blott som vittne till den ryska majoritetens beslut. Så ock här beträffande högern. En socialist närvaro måste där- emot tydas som kontrollantens, efter den ställning som socialisterna intaga till regeringen. Emellertid vore det orätt att lägga allt för stor vikt vid dessa kommitteers sammansättning. Allt be-

ror på deras utlåtanden och i sista hand på regeringens ställning därtill, hvilket tillhör framtiden.

Det starkaste uttrycket för partiväsen, som förekommit, var upphäfvandet af beslutet om F-båtens byggande. Det är ock i sig själf det betänkligaste. Det skadar landets försvar, och det kan skada författningen. Det förra sker redan genom den försenade föryngringen af flottan, som däraf blir en följd, men ännu mer genom det tvifvel på allvarlig försvarsvilja, som det måste väcka hos främmande regeringar och folk. För de små folken, som icke kunna uppställa samma materiella försvar som de stora, är en kraftig vilja att häfda sin självständighet det kanske starkaste värdet. Uti beräkningarna öfver styrkan af det motstånd, som kan möta, spelar detta imponderabile en väl så stor rol som den förhandenvarande krigsberedskapen. Därför måste, under det världspolitiska läge som råder, beslutet om inställande af F-båtens byggande — äfven om denna typ icke vore den bästa möjliga — betecknas som allt annat än riksvårdande. Det var uteslutande inrikespolitiska d. v. s. partihänsyn, som togo sig uttryck uti denna åtgärd; i stället för de utrikespolitiska d. v. s. landshänsyn, som bort råda. Marinministern har för samtid och eftervärld själf dokumenterat detta, då han i statsrådsprotokollet af 15 sistl. dec. öppen hjärtigt förklarar, att han endast af hänsyn till de nya partiförhållandena föreslår denna åtgärd.

Emellertid så beklaglig denna åtgärd var, så är skadan dock icke obotlig. Nya förslag till försvarets stärkande kunna iverksättas och därigenom ett uppkommet tvifvel på landets försvarsvilja häfvas. I denna punkt kan sålunda regeringen själf bota hvad den felat — förutsatt att det sker snart. Vi ha för jämnt ett år sedan i denna tidskrift uttalat den meningen, att det vore vänsterns sak att ändtligen lösa försvarsfrågan på ett tillfredsställande sätt. De breda lagren ha icke velat följa högern i dess kamp härför. Tvärtom har det, som ofvan erinrades, varit just den saken som legat högern emot. Här har den borgerliga vänstern sin stora uppgift att fylla till rikets tjänst. Den sviker densamma och måste svika den, så länge den söker sitt stöd hos socialisterna.

Kanske aldri betänkligast är likväl beslutet af 15 december ur konstitutionel synpunkt. Vi skola härvid icke uppehålla

oss vid det förhållandet, att den ena statsmakten anser sig kunna upphäfva ett af båda fattadt och så i enskildheter bestämdt beslut utan att genast påkalla den andras medverkan för nytt beslut i ärendet. Vi vilja endast anmärka, att det är en historiens ironi, att just Excellensen Staaff skall på detta sätt anlita kronans maktfullkomlighet gent emot riksdagen. Hvad man emellertid mest måste beklaga är den uppenbara pression på konungen personligen, som utöfvats, och det inflytande ett sådant fall kan äga på författningen. Det innebär nämligen djupast ett försök att undandröja en af hörnstenarne i 1809 års författning, — bestämmelsen i R. F. § 4, att Konungen allena beslutar — samt därigenom eliminera bort monarken för att bereda rum för parlamentarisk ministerstyrelse.

Det parlamentariska styrelsesättet, som framför allt kännetecknas däraf, att det är ministären som fattar besluten och regerar, har tekniskt sedt två fronter, en mot representationen, en annan mot monarken. I England, där detta system nått sin ideala fullkomning, har kabinettet faktiskt blifvit enväldigt. Gent emot monarken är det så fullständigt och alltid, gent emot parlamentet endast temporärt, eller så länge det kan hålla ihop en majoritet, men under den tiden äfvenså fullständigt. Kabinettet har sålunda lyckats emancipera sig från icke blott konungen utan äfven parlamentet, som är grunden för dess existens. Härigenom kan styrelsen föras med kraft och statsmakten hållas uppe, hvilket utgjort detta styrelsesätts styrka och herömmelse.

Huru denna utveckling tillgått, behöfver jag, hvad konungamakten beträffar, icke beröra, då det torde vara allmänt känt. Kabinettets emancipation från parlamentet är däremot jämförelsevis föga beaktad, hvadan några ord därom må här få plats — så mycket hellre som det är härom illusionerna tydligen frodas.

Det engelska parlamentet, rättare underhuset, är på en gång en af de mäktigaste representationer som finnas, och en af de minst arbetsdugliga och minst själfständiga. Det kan störta ministärerna och har på så sätt deras öde i sina händer, men blott i dessa kritiska ögonblick är det deras herre. Eljest — och det är ju för det mesta — är det ett verktyg allenast, utan eget initiativ och utan förmåga af själfständigt arbete. Det engelska parla-

mentet har under sin historiska utveckling från »the great Revolution» 1688 undergått en liknande förvandling som den, som stundom påträffas i organismernas värld, och som med ett tyskt namn kallas *Rückbildung*. De ansatser till organisation mot själfständighet, som funnos, ha förkrympt; och kvar står en institution med potentiell allmakt men utan förmåga att göra den gällande utom som nämnt i ett enda fall — äfven det i grunden påtunget utifrån. Ty de omröstningar i underhuset, som störta en ministär, äro i regel endast ett eko af åsikternas omkastning ute i landet.

Huru denna utveckling eller rättare afveckling försiggått, kan jag ej här närmare utlägga. Det må vara nog att angifva de stora linjer, den följt. Dessa ha varit: inskränkning af motionsrätten och motionernas utestängande från behandling; utskottsväsendets i alla politiska och finansiella frågor rent rudimentära tillstånd; den fria yttranderättens begränsning, först genom sed (blott partiledarne yttra sig), sist genom lag (»guillotinen»); vidare regeringens förmynderskap öfver ärendenas gång; slutligen äfven förhandlingar mellan particheferna bakom parlamentets rygg. Allt detta tillsammans har som sagdt gjort parlamentet till kabinettets tjänares i st. f., som man skulle tro, dess herre. En engelsk premierminister och stundom äfven andra medlemmar af kabinettet såsom i dessa dagar Lloyd George och Sir Edward Grey kunna därför föra ett rent personligt regemente lika egenmäktigt som någon sin en allrådande monark.

Det är denna sida af den berömda engelska parlamentarismen; som man på kontinenten aldrig förstått. Man har sökt efterbildad detta styrelsesätt, men aldrig hunnit längre än till mekanismens gröfsta inrättning — parlamentarisk majoritet, som genom sina omröstningar upprätthåller eller störta ministären. Framför allt har man ej förstått representationens begränsade uppgift. Tvärtom har man trott, att ju handlingskraftigare denna bief och ju mer den organiserades, dess mer genomfördes parlamentarismen, medan man i verkligheten härigenom blott dess mer aflägsnade sig därifrån. Därför ha demokratiens genombrott, som här och hvar i Europa förekommit under senaste mansålder, allmänt ändå icke uti engelsk parlamentarism d. v. s. kabinettstyrelse

utan uti dess konträra motsats — en svag regering och riksdagsstyrelse.

Huru det måste gå i Sverige, därest ett annat parlamentariskt styrelsesätt skulle införas än det vi allt sedan 1809 haft — dualistisk parlamentarism i motsats till den engelska, som är enhetlig — det är utan vidare klart. Redan den första förutsättningen för en parlamentarism i engelsk anda, en enhetlig majoritet i riksdagen, saknas och kommer tack vare proportionalismen säkerligen i alla tider att saknas. Men långt värre är, att den svenska riksdagen dels själf är regerande (ensambeslutande) i en mängd viktiga ting (tull, skatter m. m.), dels är genom sitt utskottsväsen och den fria motionsrätten m. m. den jämte Förenta Staternas för själfständig handling bäst organiserade representation i världen. Att tro att denna riksdag skulle låta leda sig af en ministär, längre än den första förtjusningen öfver valsegern räcker, är mer än naivt. Den oundvikliga följderna af ett försök att införa en annan parlamentarisk ordning än den vår författning bjuder, är, att vi i hast återvända till Frihetstidens regerande riksdag. Äfven detta system var enhetlig parlamentarism, men en sådan där regeringen och Kgl. Maj:t voro lekbollar för en oansvarig riksdagsmajoritet. Den lyckades vi öfvervinna liksom det följande enväldet för att uppnå den dualistiska parlamentarism med en väl afvägd uppdelning af statsmakten mellan Kgl. Maj:t och riksdagen, hvilken vi nu i hundra år hunnit pröfva som klok och ändamålsenlig. Kunna vi ej bevara denna högre form, så gå vi tillbaka till den lägre, hvarur denna framgått, Frihetstidens riksdagsenvælde — men aldrig i evighet till engelsk kabinettstyrelse.

Sådan är verkligheten.

Det var därför man med så stort bekymmer i konstitutionelt afseende mottog underrättelsen om beslutet rörande F-båten, ett beslut som statsministern under hot om ministärens afgång af tvång konungen mot hans väl grundade vilja. Ty om sådant upprepas, skjutes konungen, den ena statsmaktens representant, åt sidan och den andra, riksdagen, blir enväldig. Statsminister Staaff liksom alla andra vänstermän äro fångna i den illusionen, att statsrådet-regeringen i Sverige kan som i England intaga en själfständig ställning mellan de båda nämnda makthafvarne eller

statsorganen. Men sådan är icke vår författning och har för öfrigt aldrig varit utom för kort tid under förmyndarstyrelserna på 1600-talet, så icke heller vårt folklyne. Mellan konung och riksdag finnes i Sverige icke rum för en själfständig regering. Den måste hafva sitt stöd hos och hämta sin styrka från endera af dessa. Författningen bjuder, att det stödet skall vara hos konungen, som ensam beslutar, medan statsrådet är det organ, hvarigenom dessa beslut hållas inom af författningen utstakade gränser samt utföras. Skulle det nu lyckas att göra statsråden, från att vara konungens förtroendemän, till en riksdagsmajoritets, så skall det snart visa sig, att den maktens delning mellan Kgl. Maj:t och riksdagen, som är kärnan uti den svenska dualismen och som är vår författnings heder och styrka, omöjligen kan upprätthållas. Riksdagen kommer att förlora all respekt för en Kgl. Maj:t, som uppbäres endast af ett partis handgångne män. Och mellan dessa förtroendemän och deras uppdragsgifvare skall vidare ganska snart förhållandet blifva som mellan herre och tjänare. Riksdagen skall på så sätt tillägna sig all makt i staten och statsrådet bli dess osjälfständiga redskåp. Och så ha vi Frihetstiden igen. Det blir med inre nödvändighet resultatet.

För socialisterna är ju visserligen detta en naturlig sak och just hvad de åstunda. Men för oss andra som veta, hvad ett otygladt riksdagsenvælde varit, och förstå, huru maktens delning mellan de två statsorganen, konungen (Kgl. Maj:t) och riksdagen, är grundvalen för allmän och enskild frihet, och som inse, huru en omedelbar demokrati måste leda till olycka, för oss ter sig en sådan omstörtning af författningen som ett utslag af uppenbar och och olycklig partiförvillelse.

Innan vi sluta denna öfversikt af den nya regeringens start, torde böra med ett ord beröras, hvad man fått bevittna vid riksdagspartiernas sedvanliga konstituerande. Ty äfven det kastar ett ljus öfver den fråga, som här uppställts, och utsikterna för framtiden.

Statsministern har förklarat sig fortfarande vilja stå som samlingspartiets chef, medan de öfriga statsråd, som tillhöra riksdagen, ingå uti förtroenderåden i hvar sin kammare. Samtidigt förklaras i tal och skrift, att nu ha vi fått en verklig partiregering, en re-

gering som icke vill stå öfver partierna, som hittills alltid varit fallet i Sverige, utan vara ett med detta — eller dessa, eftersom det är två partier som bilda riksdagsmajoriten.

Så nymodigt och kontinentalt som detta ser ut, så lär det i och för sig dock föga betyda. Det påminner snarast om den bekanta anekdoten, huru som Gustaf IV Adolf en gång iklädde sig Karl XII:s svärd och stöflar och därmed trodde sig bli denne lik. Ett anläggande af engelska vanor, så som här skett, kan se betydelsefullt ut, men är att betrakta blott som en lek. De realiteter i form af partier och författning, som ligga bakom formerna, äro allt för olika för att någon verklig öfverensstämmelse skulle däraf komma till stånd. Det hela hvilar för öfrigt på en fullständig missuppfattning af Englands berömda *party government*. Ty där ha, åtminstone hittills, regeringarna först af allt varit verkliga landsregeringar, trots namnet och trots sättet för deras bildande. Partiregering i engelsk och partiregering i svensk mening äro därför himmelsvidt skilda ting.

Slutligen må väl undras, om ej den borgerliga vänstern på frågan: skall Eder regering verkligen icke vara en landsregering, en regering med rikets och allas väl till syfte? med få undantag skall obetingadt och med förtrytelse svara — jo, naturligtvis. Men är det så, då är hela talet om partiregering och att regeringen icke skall stå öfver partierna, endast tomt prat. Ty hvarje regering, som vill vara en regering för landet och riksintresset, måste stå öfver hvarje enskild grupp och dess särskilda intressen.

Annat är det med den socialistiska vänstern och dess tal om partiregering. Där har ordet sin ursprungliga betydelse. Ty socialisterna ha öga endast för arbetarnas intressen och egna utopier. Huru den nya vänsterregeringen blir, beror alltså, vi upprepa det, på förhållandet till socialisterna. Allians eller ickeallians med dem, det alternativet innehåller svaret på den uppställda frågan, om herr Staaffs andra regering skall bli blott partiregering eller landsregering.

Till sist några ord i allmänhet om radikal och konservativ politik.

Under den utveckling mot demokrati, hvori folken i nutiden befinna sig, råder mestadels en i högsta måtto ensidig uppfattning af den politik, som bör följas, och den aktive politikerns rol därvid. Man menar — efter den olika ståndpunkten — att den ena som den andra bör vara alltigenom radikal eller alltigenom konservativ eller ändtligen alltigenom ett mellanting mellan båda. Denna ensidighet passar dock illa emot de problem, som tiden uppställer. Dessa problem kunna i korthet angifvas såsom å ena sidan afhjälpande af nöd, där nöd finnes och tryggande af arbetarnes ställning samt i allmänhet de sociala åtskillnadernas minskande genom bättre förmögenhetsvillkor för de små, å andra statens bestånd under växande själfstyrelse uti den mellanfolkliga kampen. Det förra är ett samhällsproblem, det senare ett statsproblem. Dessa innerligt sambörande men dock vidt skilda uppgifter kräfvat hvar sin politik, den ena principiellt radikal, den andra principiellt konservativ... Hvad tidsläget fordrar af en statsman är sålunda icke allt utslutande omfattat ettdera af dessa alternativ eller ens en kompromiss mellan båda utan fastmer att på ett område, det sociala, vara radikal och på ett annat, det rent politiska eller statliga, vara konservativ.

Att lösa tidens sociala fråga är väl i främsta rummet att öka utkomstmöjligheterna och det nationella arbetets afkastning. Men samtidigt måste sörjas för en sådan fördelning af denna afkastning, att de små hvar i sin stad få godt utaf de framsteg, som ske. En härtill syftande politik måste bli radikal, ty radikalism på det sociala området är i första hand en fråga om fördelningen. Den är vidare radikal därför, att den måste appellera till den stora massan och söka dess stöd. Här kan nämligen denna lämna ett värdefullt stöd, ty om också de små ej förstå, huru på bästa sätt och utan förfång för andras berättigade intressen deras klagomål skola häfvas och deras behof tillgodoses, så känna de likväl i grunden bådadera och kunna sålunda gifva för reformarbetet nödiga upplysningar. Detta är den allmänna rösträttens mission, hvilken sålunda alltid öppnar dörren för en radikal politik.

Helt annat är förhållandet med staten i dess båda sidor, författningen och utrikespolitiken, den ena inåt, den andra utåt. Om dessa ting ha menige man rakt intet begrepp. På sin höjd betrakta de statsmakten, uti hvilken de genom den allmänna rösträtten få del, som medel att förverkliga egna önskningsar. Men någon insikt uti de rättsliga betingelserna för dess bestånd och författningens riktiga byggnad ha de absolut icke. Sammalunda med förhållandet till främmande makter och utrikespolitiken, som för dem kan sammanfattas uti det enda ordet fred, fred i betydelse af ingen utrikespolitik.

På dessa områden alltså, där massan inga direkta intressen har utom i fråga om försvaret, utrikespolitikens korollarium, och där de som sagdt intet förstå, där måste andra synpunkter göras gällande, för att ej äfventyra statslivets kontinuitet och själfva statens bestånd. Här blifva riktlinjerna för en lyckosam politik delvis rakt motsatta dem, som böra följas på det sociala och inrepolitiska området. Här bör således en konservativ politik råda.

Det är en vansklig uppgift, som härigenom förelägges en nutida statsman. Ty lika lätt som det är under den allmänna rösträttens regim att få massan med på en social politik efter dess önskningsar, lika svårt är det att afhålla den från misstag och försummelser på författningens och utrikespolitikens områden. Den lika rösträtten kommer den stora mängden af okunnige och undermålige att anse sig jämgoda med de bästa äfven i förmågan att bedöma dessa ting. De äretillar af folksuveränitet och folkvilja, hvarmed de nya väljarskarornas många smickrare sjunga deras lof, stärka dem i denna tro. Men om det är något historien lär, så är det att häruti ligger en stor fara. Demokratiens stötstenar ha alltid varit författningen och utrikespolitiken. Massan åstundar en omedelbar och enväldig folkstyrelse, som är den sämsta af alla statsformer, och den än öfverdrifver än försummar, allt efter tidens art och folklynnet, utrikespolitik och försvar.

Den svenska demokratiens är icke bättre än andra i dessa stycken. Tvärtom på grund af särskilda förhållanden — riks-

dagens stora makt och den långvariga freden — snarast farligare. Så mycket viktigare, att de ansvarige ledarne af landets öden icke lyssna till rösterna från djupet i detta fall utan fastmera principiellt gå dem emot — ty de föra här alltid vill. Radikalism på det sociala området måste åtföljas af konservatism på det rent statliga. Det är statsmannens lösen i nutiden.

Reklam.

Anteckningar ur det svenska affärslifvet.

Af

Docent **Emil Sommarin.**

Reklam är i ordets moderna mening ett begrepp, som det är svårt att i korthet definiera¹. Ordet leder i första hand tanken på, att något göres eller sker, som är ägnadt att komma en person eller en sak »i ropet». Men att en vara kommer i ropet, betyder i regel, att den finner ökad efterfrågan och vinner större afsättning. Att *göra reklam* hör sålunda till *konsten att sälja*.

Att denna konst inte just ligger för svenska naturer, är en känd sak. Den nyligen utkomna romanen »Köpmän och krigare» af Sven Lidman är uppenbarligen både till typer och situationsbilder en teckning ur verkligheten, och det tillhör utan tvifvel hvardagslifvet i våra svenska butiker, att ett bodbiträde besvarar en kunds förfrågningar »utan något intresse för affären med ett slags slö och högdragen likgiltighet» (sid. 13). Många svenska minuthandlare torde behöfva få inskärpt satsen, att »hvarje belåten kund, som lämnar butiken, är en reklam för affären, men hvarje missnöjd kund, som lämnar den, är en reklam för konkurrenterna»².

Om våra svenska affärsmän alltjämt ha mycket att lära inom konsten att sälja, af tyskar, fransmän, amerikaner och judar, så torde däremot våra svenska industrimän inom skilda branscher

¹ Registret till den svenska upplagan af Rotschilds Handbok för köpmän saknar ordet reklam, liksom ordet annons, men har en sida om utställningar, hvars innehåll hufvudsakligen utgöres af historiska data.

² JULIUS FRANCKE, *Köpmannens gyllene bok* 73 (1910) [Siléns praktiska bibliotek Nr 6].

redan kunna göra anspråk på mästerskapet i konsten ått tillverka.

Men hvad glädje är det med att kunna tillverka goda varor, om man ej kan sälja dem? Försäljningen är en förutsättning för fabrikationen. Att denna sanning ej längre betraktas som paradoxal i vårt land, därför tillkommer sannolikt förtjänsten främst ledarna af sådana affärsföretag, inom hvilka fabrikationen och handeln äro intimt kombinerade. Från dylika företag skola i det följande uppgifter lämnas, afsedda att utgöra bidrag till kännedomen om vårt moderna reklamväsende, några af dess medel och organisationsformer samt dess betydelse.

Ett närmare studium af reklamväsendet inom landet, dess tillämpning och metoder uti olika affärsbranscher samt dess förtjänster och olägenheter, är i själfva verket en betydelsefull uppgift att fylla inom den tillämpade nationalekonomien ¹.

Till 1,006,900 kronors inkomst var fabriksägaren E. E. A. Pellerin i Paris upptaxerad år 1907 endast för sin i Göteborg under firma Aug. Pellerin bedrifna fabriks- och handelsverksamhet. Denna årsinkomst var det året den högsta, en enskild person uppnått i Sverige ². Det fabrikat, hvars produktion och försäljning firmanamnet Pellerin representerar, är bekant för hvarje läskunnig svensk, åtminstone till namnet. All reklams hufvuduppgift är att göra den reklamerade varan till en allmänt bekant sak. »Pellerins margarin» flammar i eldskrift öfver taken vid de lifligaste trafikcentra i Stockholm, Göteborg och Malmö. Och det

¹ För utländsk litteratur på detta område kan hänvisas till MATAJA *Die Reklame* (1910). MATAJA grupperar reklammedeln under nio hufvudrubriker:

- 1) muntlig reklam genom handelsresande, agenter, ombud o. d.;
- 2) skriftlig reklam genom bref o. d.;
- 3) skyltning o. d. i affärslokaler;
- 4) gatureklam genom sandwichmän m. m.;
- 5) reklam i tidningar, tidskrifter o. d. genom annonser m. m.;
- 6) reklamtryck, cirkulär, kataloger o. d.;
- 7) reklam- och presentartiklar;
- 8) utställningar;
- 9) sensationell reklam. — Under sistnämnda rubrik skulle Lazarölfabrikens pris till flygtäflingen i Stockholm räknas.

² *Finansstatistiska utredningar*, utgifna genom Kungl. finansdepartementet I: XIV (1909).

finnes knappt en afkrok i landets minsta stationssamhällen eller undangömdaste byalag, där man ej kan möta samma inskrift öfver ingången till en hökarbod eller en landthandel¹.

En så omfattande affärsreklam måtte kosta oerbörda penningar, det är väl den första reflexion, en svensk affärsman låter undfalla sig, om man fäster hans uppmärksamhet vid hela vidden af denna reklamverksamhet. Att denna reklam verkligen lönar sig, har mången svårt att tänka sig eller tro, och mången anser sig helt enkelt kunna kategoriskt bestrida det.

Hur mycket kostar Ni på er reklam? sporde jag för en tid sedan chefen för den berömda göteborgska margarinfabriken. Aldrig mer än 1 1/2 % på vår omsättning.

Antag, att denna omsättning sålunda ett år uppgått till 7 millioner kronor². Det skulle efter 1 1/2 % ge 105,000 kronor till reklamomkostnaderna.

Vid en flyktig titt i margarinfabriken reklamkontor, där utensilier för reklamen finnas lagrade från golf till tak vid alla fyra väggarne, observerar man genast en af detta reklamarbetes ledande principer. Man har tydligen sökt göra margarinen, med hvilken folk i allmänhet i det längsta dragit sig för att stifva bekantskap, så familjär som möjligt i de tusentals hemmen, där inkomsterna ha svårt att räcka till för mejeriernas smörpriser³. Förutom re-

¹ Förordningen ang. kontroll å tillverkningen af margarin och margarinost äfvensom konstister samt å handeln därmed den 13 okt. 1905. § 6 »Där margarin, margarinost eller konstister hålles till salu, ... skall säljaren sådant genom tydligt och lätt i ögonen fallande anslag tillkännagifva».

² Tillverkningsvärdet var enligt Sveriges officiella statistik D) Fabriker och Handverk:

år 1896	kr. 875,000	år 1903	kr. 6,100,000
» 1897	» 2,000,000	» 1904	» 6,025,000
» 1898	» 3,000,000	» 1905	» 6,300,000
» 1899	» 3,700,000	» 1906	» 7,361,420
» 1900	» 4,400,000	» 1907	» 7,546,665
» 1901	» 5,700,000	» 1908	» 6,972,684
» 1902	» 6,600,000	» 1909	» 5,246,458
			(+ 8,034).

De sista tio angifna åren ha priserna å margarin, bästa sort, växlat mellan 1,50 och 1,70 kr.

³ Ännu år 1899 skref konstsmörets vetenskaplige förkämpe prof. Carl Th. Mörner: »Just i de samhällslager, inom hvilka man minst af allt har

klamskyltar i alla storlekar, former, färger och material rymmer reklamkontoret massor af presentartiklar, i synnerhet leksaker och skolmaterialier för barn, bollar, dominospel, blyertspennor och pennskaft, anteckningsböcker, portörer m. m. m. Men också för husmodern finns en mängd små nyttiga artiklar för köket, sybordet och garderoben. Fickspeglar, rakspeglar och tändsticksetuin äro väl närmast afsedda för familjefäderna. För återförsäljare finnas många artiklar äfven i dyrbarare utstyrslar. Allt är märkt, synbart och outplånligt: Pellerins margarin är bäst.

Såsom reklammedel betraktade synas dessa små presenter genomgående lyckligt valda, brukbara nog för att de verkliga skola komma till användning hos mottagaren och därigenom bli till erinring om gifvaren och hans vara, och tillräckligt billiga för att kunna betraktas som en obetydlig liten vänlighet och icke inge mottagaren misstanken att han fått betala varan så rundligt, att det kunnat bli råd till betydande gratifikation, utan att säljaren förlorat på affären. Eljest äro det slagets reklammedel svåra att handhafva. Det gamla bruket att ge en kund något »till på köpet» uppträder, som bekant, inom vissa affärsbranscher, t. ex. kaffehandeln, i moderniserad form såsom ett verkligt oskick med presentartiklar, hvilket af de flesta köpmän betraktas såsom en af de för den lojala handeln mest demoraliserande arterna af illojal konkurrens.

Fabriken påkostar, till ej ringa grad i reklamsyfte, sina varor ett vackert utstyrdt emballage, på hvilket text m. m. delvis föreskrifvits af lagstiftningen¹, i syfte att förhindra förväxling af margarin med natursmör och sålunda skydda den köpande allmänheten mot möjligheten att få betala för margarin, hvad natursmöret med dess högre tillverkningskostnader gäller². Om vi erhålla en låg

råd till att kasta bort något af en sparsam dagspenning på någon inbillad fördel, just där möter margarin ett segt motstånd — en lägre upplysningsgrad och fast inrotad fördom följa, som bekant, hvarandra åt.

¹ Förordn. den 13 okt. 1905, § 5 bestämmer kärlets form och föreskrifver inbränning af ordet »margarin» med minst tre centimeter höga bokstäfver m. m.

² En ovis antimargarinpropaganda, som tagit sig uttryck t. o. m. i motioner om obligatorisk blåfärgning af allt konstsmör, torde kunna afge exempel på en form af ofrivillig indirekt reklam för en fruktad konkurrent. »De svåra anlopp, som gjordes mot margarinindustrien vid dess bör-

mot svindelaktig reklam med förbud mot oriktig uppgift om ursprung eller framställningssätt, hvilket förbud tydligen äfven skulle afse bildlig framställning, ägnad att verka vilseledande, kommer den möjligen att föranleda förändrad stämpling af de små trälådor, i hvilka fabriken konstister föres i märknaden: de äro försedda med bilden af en gris och varumärket.»Nasse». Om lämpligheten af en lagstiftning mot illojal reklam med dylika konsekvenser torde likvisst meningarna bli delade.

Reklamens betydelse för den tidigast i Frankrike år 1869 patenterade margarintillverkningens utveckling torde näppeligen ifrågasättas. Men det skulle sannolikt under den svenska margarinindustriens första år på 1880- eller 1890-talet inte blifvit en lätt sak att bländ Sveriges busmödrar leta upp en margarinconsument, som villigt medgäfvit, att hon föranledts att använda konstsmör i hushållet genom påverkan af reklamskyltar o. d. Hvem bryr sig om sådana reklammedel! Snarare skulle hon skjuta skulden på ett tillfälligt infall att af ren nyfikenhet göra ett försök med varan, sådan den frestande aptitlig och förvånansvärdt billig tillhandahölls i en matvarubod. Att hon äfven i så fall varit ett offer för reklamen, skulle hon näppeligen vilja erkänna eller förstå. Reklamen drifver folk att köpa en annonserad vara, utan att de märka eller ens ana det inflytande reklamen haft till framkallandet af det första köpet¹. Men det första försöket göres sällan om, därest det befinnes påtagligt misslyckadt. Margarinreklamens framgång skulle varit otänkbar, om den ej gällt en verkligt god och billig vara. God vara till billigt pris är ju i och för sig den bästa reklam. Att denna billiga vara kunnat tjänstgöra som ett

jan», heter det i *Sveriges handel och industri* IV. 1: 2 (1903) med syftning på margarinfrågans behandling vid 1888 års riksdag, »lände blott till dess egen nytta. Ett kontrollsystem infördes, som så småningom började öfvertyga äfven de mest förhårdade motståndare». I och för sig kom möjligen kontrollens behöflighet att för mången utgöra bevis för, att fabrikatet var misstänkt. Men införandet af margarin vid sjukvårdsinrättningar och regementena, där beväringen undergår vapenöfning, blef en naturlig följd af tillverkningens öfvervakande och ledde till stor besparing för staten, på samma gång fördomen mot konstsmöret därigenom bekämpades inom stora folklager.

¹ Hur många svenska familjer ha ej efter hvartannat använt Salubrin, Stomatol, Lazarol.

tillfredsställande surrogat för det vida dyrare natursmöret, som, utom i dess prima kvalitéer, ofta och i synnerhet efter någon tids förvaring i smak och renhet är nytillverkad margarin underlägset, är en omständighet, som gjort fattigdomen till reklamens bundsförvant vid främjandet af margarinförbrukningen. Naturligtvis ha dock konsumenterna fått betala äfven reklamkostnaderna. Att dessa under eljest lika omständigheter skulle höjt priserna med t. ex. $1\frac{1}{2}\%$, får antagas. Å andra sidan får väl den ökade af-sättningen anses ha möjliggjort tillverkningskostnadernas reducering med en vida högre procent, och om denna återverkan ej märkbart framträd i prissättningen, torde detta förklaras dels af förtgående förbättringar i varans kvalitet och dels framför allt af en tullpolitik, som möjliggjort för producenten att hålla högre priser, än tillverkningskostnaderna nödvändiggjort. Reklamväsendet torde däremot inom detta område ej utgöra någon afsevärd belastning vare sig å tillverkningen eller å konsumtionen.

Reklamens omfattning och de absoluta reklamkostnadernas storlek utgör en ej ringa om också ej säker garanti för, att det inarbetade margarinmärket skall bevara sin ställning å marknaden utan alltför lätt intrång af konkurrenter. Att med utsikt till framgång upptaga konkurrens med en firma, som vid reklamering till $1\frac{1}{2}\%$ af tillverkningsvärdet äger att förfoga öfver mera än 100,000 kr. till reklamkostnader, måste kräfvat betydande anläggnings- och förlagskapital. Startar en ny konkurrent med 100,000 kr. i reklamkostnader, uppnår han kanske första året ej mer än 1,000,000 kr. i omsättning, och har då 10% reklamkostnader, d. v. s. är svårt handikappad med den äldre affären, som räknar $1\frac{1}{2}\%$ för lika omfattande reklam. Med hänsyn härtill representera reklamkostnaderna för den firma, som gjort dessa utlägg, ganska värdefulla kapitalinvesteringar, hvilkas afkastning torde komma väl till synes i aktienoteringarne.

Inom närings- och njutningsmedelsindustrierna är choklad-, kakao-, karamell- och konfektfabrikationen och den därmed förbundna handeln med afseende på reklamväsendet i mycket jämförlig med margarinindustrien. En af de yngre choklad- och konfektfabrikerne har med reklamkostnader, beräknade till 1 å 2% på omsättningen, hastigt utvidgat sin marknad.

År	Ömsättning Kr.
1901 (8 månader)	12,000
1902	24,039
1903	42,301
1904	69,788
1905	110,588
1906	196,623
1907	282,618
1908	336,592
1909	427,099
1910	601,387

Under de senare åren ha reklamkostnaderna hållits omkring 1 %.

Ett genuint svenskt affärsföretag inom en helt annan bransch beräknade allt ifrån början reklamkostnaderna till c:a 1 1/2 % af omsättningen. Det startades för 20 år sedan på basis af ett äldre företag i ringa skala och hade till en början en årlig omsättning af inemot 100,000 kr. Under de sista fem åren har denna omsättning antagit helt andra proportioner:

År	Kr.
1907	1,390,000
1908	1,682,000
1909	1,549,000
1910	1,907,000
1911	2,100,000

Reklamväsendet skötes med den allra största planmässighet och omsorg. Medan reklamen för konstsmöret haft endast mera tillfälligt och indirekt stöd af en fördomsfri upplysningsverksamhet utifrån vetenskapliga utgångspunkter och i regel litat till rent affärsmässiga reklammedel, ha annonserna i tidningar och facktidsskrifter, reklamskyltar på järnvägsstationer och hos återförsäljare o. d. för här ifrågavarande företags artiklar spelat en mera sekundär roll, ehuru äfven dessa reklammedel utnyttjats i stor utsträckning. Hufvudvikten har lagts vid ett utomordentligt metodiskt upplysningsarbete, som gått ut på att öfvertyga allmänheten om fördelarna af att begagna de framställda varorna, hvilkas berednings- och förädlingsätt utförligt skildrats i illustrerade årsredogörelser och kataloger, som i massupplagor spridts gratis öfver landet vid hvarje instundande säsong, d. v. s. två gånger årligen.

Sedan firman, efter att hafva upparbetat en storartad afsättning på den inhemska marknaden, börjat exportera sina varor, ha samtidigt specialkataloger utsändts på danska, norska, tyska, ryska, polska, engelska, franska och spanska språken. Öfver förvärfvade kunder ha förts adresskataloger, och förbindelsen med dem har upprätthållits mellan säsongerna genom utsändande af broschyrer, som utgjort sammanställningar af anmärkningsvärda fakta i olika kataloggångar eller innehållit utförligare detaljbeskrifningar af någon i katalogerna omnämnd specialitet eller slutligen haft formen af handböcker för användningen af olika artiklar. Tillfälliga påminnelser om firmans tillvaro ha kunderna erhållit genom vybrefkort med reproduktioner af teckningar och fotografier ur katalogerna¹. Denna direkta bearbetning af den köpande allmänheten har firman supplerat genom organisationen af ett väl förgrenadt ombudsmannaskap inom de flesta mera betydande afsättningsområdena. Ombudens antal utgör inom landet för närvarande c:a 600. För att underlätta deras muntliga propaganda tillställer man dem årligen mera utförliga och detaljerade redogörelser för de ämnen, som behandlas i de till den stora allmänheten direkt utgående tryckalster, hvarjämte de under hvarje pågående försäljningssäsong erhålla upprepade cirkulär angående kundkretsens och försäljningsområdets bearbetning. Med ett så utveckladt reklamväsen och försäljningsarbete har firman med framgång upptagit konkurrensen på den utländska marknaden. För dess eröfring har firman funnit deltagandet i utställningar, hvilket den inom landet betraktat som en dyrbar, men i konkurrensen oundviklig honnörssak, synnerligen nyttigt. Eröfrandet af »grand prix« vid de största världsutställningar i utlandet har »visat sig medföra så värdefulla följder, att omkostnaderna för deltagandet blifvit betalda»².

¹ Reklamen genom bref och brefkort till enskild adressat fullständigas i utlandet ofta genom telegram. Här ifrågavarande firma skulle tydligtvis, om den funnit det lämpligt, i afgörande ögonblick kunnat tillställa dem af sina adressater, som ej i säsongens början gjort de vanliga inköpen, telegram, att order väntas inom viss tid å en vara, af hvilken ännu en begränsad kvantitet återstode. Telefonen lämpar sig för samma bruk.

² Ett annat exempel på rationell reklam erbjuder en firma, som är ensamförsäljare för Skandinavien af ett jordförbättringsmedel. Denna

Den nedgång i omsättningen, som spåras år 1909, torde kunna tillskrivas årets i allmänhet dåliga konjunkturer. Firmans energiska och välorganiserade försäljningsarbete och reklamväsende synes under de gångna åren ha garanterat den en stadigt växande afsättning och torde väl äfven för framtiden erbjuda den en viss garanti för att få behålla gamla kunder och att kunna förvärfva nya.

I motsättning till den ganska stadiga utvecklingen af de här omnämnda firmorna, som vidhållit en viss proportion mellan omsättningen och reklamkostnaderna, företer framgången för ett företag, anlagdt för tillverkning och försäljning af en viss husgerådsartikel i många olika mönster och kvalitéter, en ojämnhet, som ej är utan motsvarighet i de växlande reklamkostnaderna.

År	Omsättning Kr.	Reklamkostnader Kr.	Reklamkostnader i procent på årets omsättning
1899	210,000	2,000	0,95
1900	287,000	2,000	0,69
1901	352,000	5,000	1,42
1902	429,000	11,000	2,56
1903	568,000	21,000	3,69
1904	653,000	14,000	2,14
1905	685,000	15,000	2,19
1906	757,000	10,000	1,32
1907	792,000	5,000	0,63
1908	728,000	12,000	1,65
1909	818,000	7,000	0,86
1910	1,276,000	16,000	1,25

Genomsnittsprocent 1,6

Firman uppger sig såsom reklammedel ha användt annonser, cirkulär, kataloger, skyltningar och utställningar. Reklamkostnaderna ha under de gångna tolf åren i genomsnitt varit relativt fullt lika höga som för de båda företåg, som vidhållit 1 1/2 % af

firma är tydligtvis befriad från hvarje omsorg om att öfvertyga den köpande allmänheten om varans företräde framför andra, då ingen konkurrens förekommer. Att påvisa varans behöflighet för konsumenterna kräfver icke desto mindre reklam. Och på detta syfte har reklamen äfven inriktats: annonser i ortstidningar och fackpress, kataloger, broschyrer, reklamskyltar på järnvägsstationerna m. m. för att göra varan känd; vägledande uppsatser och broschyrer af fackmän; frikostigt understöd åt arbeten af enskilda tekniker och af institutioner, som göra försök med medlet och pröfva dess resultat.

omsättningen. Men under det att man ett år reklamerat för en sammanlagd kostnad, som motsvarat 3,69 % af omsättningen, har man ett följande år inskränkt sig till 0,68 %. Anledning torde finnas att antaga, att indragningen medverkat till omsättningens tillbakagång under följande år.

Reklamkostnadernas proportionerande till omsättningen efter ett relativt fast procenttal är utan tvifvel ett godt och enkelt sätt för ett utvecklingskraftigt affärsföretag att med hänsyn till reklamarbetet ständigt hålla måttan och ändå uppträda med stadigt växande styrka i konkurrenskampen. Inom vissa branscher låter det emellertid tänka sig, att ett företag redan efter få års verksamhet utbildat en synnerligen effektiv och fullständig reklamapparat, som därefter kan funktionera år efter år efter samma plan och i samma skala utan att de absoluta reklamomkostnaderna behöva stegras, och då därvid afsättningen år för år likvisst stiger, blifva de relativa reklamomkostnaderna allt mindre. En firma för tillverkning och försäljning af vissa droger och kemikalier, fernissor, färger, tvålar, såpa, sjukvårds- och förbandsartiklar m. m. använder följande reklamapparat:

annonser i bestända tidningar och tidskrifter samt i vissa handböcker och broschyrer;

cirkulär från hufvudaffären och filialerna till kunderna i orten; utdelas 2 ggr årligen till alla familjer i grannskapet;

kataloger med prislistor och priskuranter: en hufvudkatalog årligen för engrosförsäljningen till in- och utlandet; specialkataloger för de olika affärsafdelningarna, hvartannat år för sex, hvart tredje år för tre, hvart femte år för en;

skyltning i nio butiker med sammanlagdt 26 skyltfönster samt glasskåp och andra montrar i butiksrummen; inberäknadt förstöring af varor, försäkring af inredning, torkning af fönster, ljus m. m. c:a 2,500 kr. pr år;

utställningar: deltagande i fjorton in- (10) och utländska (4) för en sammanlagd kostnad under tio år af 12,000 kr.

Omsättningens tillväxt och reklamkostnaderna framgå af följande tablå:

År	Omsättning Kr.	Reklamkostnader Kr.	Reklamkostnader i procent af omsättningen
1901	1,070,000	11,000	1,03 %
1902	978,000	„	1,13 %
1903	1,080,000	„	1,02 %
1904	1,225,000	12,000	0,98 %
1905	1,370,000	14,000	1,02 %
1906	1,538,000	„	0,91 %
1907	1,893,000	„	0,74 %
1908	1,964,000	„	0,71 %
1909	1,940,000	„	0,72 %
1910	2,370,000	„	0,59 %

En låg, men relativt jämn och under de senare åren ökad procent på omsättningssumman representera reklamkostnaderna för ett af våra främsta företag inom verkstadsindustrien. I reklamkostnaderna ha likvisst firmans utgifter för reklamskyltar å järnvägsstationer o. s. v. samt för deltagande i utställningar, vid hvilka firman i allmänhet varit representerad på ett framträdande sätt, ej medräknats. Reklamkostnaderna fördela sig i öfrigt på de båda kontona annonser samt priskuranter och reklamtryck under det första årtiondet på 1900-talet sålunda:

År	Försäljningen Kr.	Annonser Kr.	%	Priskuranter & Reklamtryck Kr.	%	Total %
1901	2,929,123	4,000	0,13	12,000	0,40	0,53
1902	2,933,075	4,225	0,14	13,165	0,45	0,59
1903	3,300,905	3,632	0,11	15,504	0,47	0,58
1904	3,535,022	5,327	0,14	16,034	0,46	0,60
1905	3,733,341	9,564	0,25	15,843	0,43	0,68
1906	4,281,172	7,602	0,18	10,950	0,25	0,43
1907	4,732,778	10,717	0,23	18,144	0,38	0,61
1908	4,719,073	13,381	0,29	27,593	0,57	0,86
1909	5,081,325	23,157	0,45	27,735	0,55	1,—
1910	5,715,701	28,249	0,50	24,796	0,43	0,93

Annonsernas likformiga utstyrsel i olika tidningar och tidsskrifter besörjes genom insändande utaf afdrag af originalannons från en hufvudofficin och genom tillhandahållande af klichéer¹.

¹ »En synnerligen betänklig brist i vår svenska press», skriver en af de största annonsörerna i en annan bransch, »är, att annonserna sättas utan typografisk utstyrsel och omvårdnad. I allmänhet måste annonsören själf arrangera den saken.» De enklaste reglerna för »reklam genom pressen» m. m. afhandlas i förut citerade arbete af FRANCKE sid. 76 ff. Ett svenskt arbete, som utgått i två upplagor, är HENNING APPELGREN *Modern annonsering* (1908).

Hufvudkataloger och specialkataloger utmärka sig genom en elegans och smakfullhet, som utgör den bästa reklam för de litografiska aktiebolag, hvars stämpel återfinnes på flertalet af dem, och det smärre reklamtrycket erbjuder en öfverraskande sinnrikhet och omväxling i färger och former. Firmans mångfaldiga prydliga metallvaror ge dess filialer och nederlag i olika städer det bästa material för fönsterskyltningar och smakfulla anordningar i försäljningslokalerna.

En verkstad, som tillverkar maskiner för hemarbete, spisar, kaminer, m. fl. artiklar; afsedda för enskildas inköp och bruk, måste med sin reklam direkt bearbeta den konsumerande allmänheten genom annonser o. d. Helt annorlunda ställa sig reklamförhållandena för ett verkstadsföretag, som är afsedt för utförande af större anläggningar på publika beställningar och enskilda rekvisitioner i motsvarande skala. Aktiebolaget L. M. Ericsson & Co annonserar ej, d. v. s. det har en annonskostnad af 1,000 à 2,000 kr. pr år, hvilket kan betecknas som det rena intet eller som obetydliga gratifikationer af ett bolag, som för år 1910 hade en nettobehållning af 1,709,091:87 kr. och en balansräkning för samma år slutande å 15,360,342:09 kr. Firmans viktigaste reklammedel äro illustrerade kataloger öfver dess tillverkningar med tillhörande prislister. På uppställningen och utstyrseln af dylika kataloger nedlägges det omsorgsfullaste arbete och stora kostnader. För en katalog år 1911, som utgick i 7,000 ex., gingo kostnaderna för tryck och klichéer till öfver 30,000 kr. Under senare tiden torde firman vid sitt arbete för export genom etablerande af filialkontor i främmande länder och utsändande af sakkunniga resande ha slagit in på vägar, som kräfva stigande reklamkostnader.

Ett af de största företagen i vårt land inom elektricitetsbranschen beräknar propagandakostnaderna i procent af omsättningen för

år 1908 till	0,28 %
» 1909 »	0,43 %
» 1910 »	0,47 %

Omsättningssumman utgjorde 1891 mindre än $\frac{1}{2}$ million kr., 1900 c:a 3,2 millioner, 1908 c:a 12 millioner, 1909 c:a 9,1 millioner och

1910 c:a 13,2 millioner kr. enligt styrelse- och revisionsberättelsen för 1910. De oupphörliga tekniska framstegen inom elektricitets-industrien nödvändiggjöra tydligtvis omkonstruktioner af tillverkningsarna med åtföljande öknningar i reklamkostnaderna i form af nya kataloger etc. Dessutom har firman under de senare åren arbetat för exportens uppdrifvande och för sådant ändamål engagerat utländsk personal och bekostat reklam på främmande språk, hvilka omkostnader först småningom kunna medföra tillräckligt lönande resultat. Firmans på spanska tryckta hufvudkatalog utgöres af ett vackert bundet illustrerad verk om nära 200 sidor i stort kvartformat. Särskildt intresse erbjuder firmans under 1910 utskickade lilla, 78-sidiga illustrerade broschyr om »Elektrisk jordbruksdrift», hvilken innehåller redogörelser för ett större antal stora domäner och äfven mindre gårdar, som försett sig med elektrisk energi för belysning och motordrift (hissar, tröskverk, halmpressar, hackelsemaskiner, sädeskrossar, gröpkvarnar, betskärningsmaskiner m. m.).

I elektricitetens tidevarf ha äldre belysningsmedel all utsikt att förlora terräng. Hur en intensiv reklam förmår bevara marknaden för en med de elektriska lamporna konkurrerande belysningsartikel, framgår af följande uppgifter från tillverkaren och försäljaren:

År	Omsättning Kr.	Annonskostnader Kr.	Reklamkostnader i procent — af omsättningen ¹
1907	818,000	11,000	13,38 %
1908	603,600	15,500	25,75 »
1909	537,400	13,100	24,44 »
1910	537,700	11,000	20,25 »

Inom tobaksindustrin ha från och med 1900-talet specialfabrikerna för cigaretttillverkning med den moderna reklamens alla resurser upptagit konkurrensen mot de importerade cigaretterna och andra importtobaker samt mot de äldre inhemska företag, som jämte tillverkning af snus, kardustobak, cigarrcigaretter och cigarrer drifvit cigarettfabrikation. De äldre svenska företagen inom tobaksbranschen synas i allmänhet ha inskränkt sig till en ganska vidsträckt och regelbunden annonsering i de dag-

¹ Utom annonser äfven cirkulär, kataloger och utställningar.

liga tidningarna, därvid hufvudvikten lagts på inarbetandet af firmanamnet, medan de många olika varusorternas och varumärkenas särskilda inarbetande i regel betraktats som bisak. De olika firmanamnen äro också vida mera bekantå, än deras speciella snus-, tobaks-, cigarr- och cigarrcigarettsorter: Ljunglöfs snus, Kockums tuggtobak, Rettigs cigarrcigaretter, Unionens cigarrer etc. Den moderna cigarettfabrikationen lägger däremot hufvudvikten på att reklamera för en speciell cigarettsort, t. ex. Fennia, Yalta, och nedlägger därvid oerhörda kostnader, som hastigt betala sig, då märket slår igenom, men som äro att betrakta såsom bortkastade, då reklamen misslyckas. Ett så högt spel om allmänhetens gunst kräfver betydande resurser och utesluter hvarje möjlighet till täflan för småkonkurrenter. Våra moderna cigarettfabriker äro ju också anläggningar i stor skala. En af dem är, som bekant, för öfrigt en afläggare af American Tobacco Co., den största reklamfirman (1 million dollars pr år) i reklamens hemland¹. Enligt uppgift bestego sig reklamkostnaderna för de svenska cigarettfabrikerna år 1908 till 7 % af försäljningssumman, hvortill kommo 6 % för resandena o. d., medan cigarrfabrikerna hade 0,4 % för reklam och annonser och 5,3 % för resande².

De högsta reklamkostnaderna torde sannolikt förekomma uti vissa företag inom den kemisk-tekniska industrien³, i synnerhet för de företag som tillverka s. k. patentmediciner. Reklamkostnaderna inom dessa företag tillhöra emellertid »affärshemligheterna». Att döma af ett uttalande från en af de bekantaste företagarna inom denna bransch, hvilket gick ut på, att »för hvarje krona som jag utgifvit för reklam — däri inberäknadt mer och mindre

¹ I hemlandet använde firman under ett år 400,000 kr. till lancering af en 5-cent-cigarr bl. a. genom gatuaffischer i alla städer.

² MARCUS *Den svenska tobaksindustrien 1908* (1911), sidd. 118, 125.

³ Jfr dock uppgifterna för den solida affären ofvan sidd. 10—11. — Fabriken »Tomten» har lämnat ett flertal personliga och skriftliga förfrågningar resultatlösa. Fabriken utgör ett intressant exempel på, hur en intensiv reklam förmår göra ett firmanamn allmänt bekant. Det är likvisst tydligt, att lancerandet af en mängd olika specialtillverkningar ställer vida större anspråk på reklamtekniken och företagets ekonomi, än reklamerandet för en eller ett fåtal massartiklar, sådana som Pellerins. Fabriken »Tomten» äger eget reklamtryckeri och egen verkstad för tillverkning af elektriska ljusskyltar m. m.

lyckad -- har jag förtjänat ett netto på 75 öre», skulle reklamkostnaderna förhålla sig till nettobehållningen såsom 100 : 75. I så fall ställer sig resultatet för denne fabrikant vida gynnsammare, än för ett sådant utländskt företag som det engelska »Beecham pills»: årlig omsättning (1907) 150,000 pund, hvaraf råmaterial och driftskostnader 25,000 pund, årsvinst 25,000 pund, reklamkostnader 100,000 pund¹. Men det lär i utlandet finnas andra tillverkare af patentmediciner, som intjäna sina dryga reklamkostnader mångdubbelt. Att det i sådana fall ej blott är reklamen, som är tadelvärd, utan själfva den affärsverksamhet, för hvilken reklamen göres, bör ej förbises.

Det moderna reklamväsendet ställer utan tvifvel stora fordringar på den svenska tryckerikonsten². Den svenska bokmarknaden afger emellertid årligen bevis för, att många officiner finnas, som måste anses fullt vuxna de högsta anspråk. I reklamhänseende förtjänar ur flera synpunkter en af dessa officiner särskild intresse. Wald. Zachrissons boktryckeriaktiebolag i Göteborg (»Wezäta») har ensamt i Sverige använt en reklammetod, som har motstycke i Amerika: det utger från sin egen officin »Wezätas månadshäfte», en reklamproschr, som sprides i tvångsfria häften och i en upplaga om 3,000 ex. »Wezätas seglingsnummer 1910» innehåller, utom en rikt illustrerad uppsats om »Göteborgs segelsommar 1910» af Hjalmar Clason, under rubriken »Glimtar» en rad reklamnotiser för officinen och därefter prof på illustrerad affärstryck, som utförts vid densamma. Bland notiserna förefaller följande anmärkningsvärd: »Ryska priskuranter, kataloger, prospekt, cirkulär, reklamskyltar m. m. utföras hos oss, och sedan två år tillbaka hafva vi så godt som oafbrutet haft sådana trycksaker i arbete». Firmans egna reklamkostnader utgjorde för sist gångna året 1 $\frac{3}{4}$ % på omsättningen, men ha tidigare vissa år varit mera än dubbelt så höga. Firman

¹ MATAJA *Die Reklame* 86 (1910).

² »Om en firma en gång börjat annonsera i stor skala, kan den icke upphöra därmed. Den måste hålla i sig och ständigt förbättra sina annonser, såvida icke den omsättning, annonseringen framkallat, skall minskas och försvinna.» MILLAR *Framgång i affärer* 87 (1904).

startade 1886 med en personal af 5 personer, chefen inberäknad. Den sysselsätter numera sammanlagdt c:a 130 personer.

Det första villkoret, för att en firma skall kunna sköta sin reklam rationellt, torde vara, att den håller reda på sina reklamkostnader, och detta ej blott in toto, utan äfven i detalj för de särskilda reklammedeln, genom att de respektive kostnaderna bokföras för sig. En gammal firma inom beklädnadsbranschen har på mina förfrågningar svarat, »att vi icke äro i tillfälle att lämna begärda upplysningar, då vi ej föra några särskilda anteckningar öfver våra utgifter för annonser o. d.,» hvilket synes anmärkningsvärdt nog, eftersom firman påtagligen annonserar betydligt, men hvilket uppenbarligen inte utgör något sällsynt undantagsfall i vår affärsvärld.

En intensiv reklamering är fullt förenlig med redbara affärsmetoder, därom är intet tvifvel. Endast en undantagsvis lyckligt situerad tillverkare och försäljare kan i vår tid inskränka sig till ett passivt tillhandahållande af sina varor, i förlitande på att de, som behöfva dem, nog söka upp dem. För ett aktivt försäljningsarbete, som åsyftar största möjliga afsättning och i samband därmed en stegrad tillverkning, är reklamen i vår tid oumbärlig. Den svenska affärsreklamens metodiska utbildning är ett villkor för häfdandet och höjandet af landets ställning på världsmarknaden.

Referendum i Schweiz.

AF

Fil. Lic. Otto Grönlund.

IV. Referendum och initiativ i de schweiziska kommunerna.

Äfven inom de schweiziska kommunerna har referendum och initiativ, ifråga om kommunala beslut och förordningar, under senare år börjat vinna insteg.

Det är inom kommunerna vi finna urbilden till den demokratiska statsliga organisationen i Schweiz. Den allmänna kommunala folkförsamlingen är bestämmande i alla kommunens offentliga angelägenheter¹. Öfverflyttad på det statsliga området leder samma princip till Landsgemeindeorganisationen i vissa kantoner. Det är emellertid framförallt inom de tyska delarna af landet, som den kommunala själfstyrelsen har sina rötter. En bestämd skillnad existerar mellan organisationen af den politiska kommunen² i de tyska och i de romanska (franska) kantonerna. I de senare finna vi den kommunala folkförsamlingens beslutande-rätt öfverlåten på ett valdt råd, m. a. o. den kommunala organisationen är här *representativ*, under det att den hos de förra kantonerna är *rent demokratisk*. Den kommunala autonomien är hos de franska kantonerna mera inskränkt, enär centralisationsprincipen efter franskt mönster där är förhärskande³. I alla kommuner — äfven inom de tyska kantonerna — finnes ett mindre af folket valdt, verkställande råd⁴.

¹ Jfr de amerikanska »townmeetings» i åtskilliga af Nya Englands stater.

² I Schweiz göres skillnad mellan »Bürgergemeinde» och »Einwohner-Gemeinde»; det är med den senare såsom den politiska kommunen vi här ha att sysselsätta oss. Villkoren för kommunal rösträtt äro i allmänhet desamma, som för rösträtt i kantonala angelägenheter.

³ Jfr SCHOLLENBERGER: *Das schweiz. öffentl. Recht*, sidd. 157, 159.

⁴ I spetsen står såsom ordförande en »Gemeindeamman», »Maire» eller »Sindaco».

A.) Införandet af referendum i några af de rent demokratiska kommunerna har betingats af följande förhållanden. Det har blifvit omöjligt i vissa större stadskommuner, på grund af folkmängdens tillväxt, att längre bibehålla den gamla omröstningsmetoden medelst handuppräckning och afgörande direkt i den allmänna medborgarförsamlingen af alla viktigare kommunala angelägenheter. Man har i stället infört ett större representativt råd, valdt af folkförsamlingen, och på detta öfverlåtit en del af denna församlings allmänna beslutande makt. Omröstning distriktsvis, med användande af *rösturnor*, har därjämte införts, så att folket vid omröstningar och val ej längre behöfver församlas på en och samma plats, hvilket kanske ej heller nu är möjligt. Alla viktigare beslut af det kommunala rådet skola nämligen föreläggas kommunens samtliga röstberättigade till antagande eller förkastande. Vi hafva här sålunda det *obligatoriska referendum*, med hvilket äfven *initiativet* kombinerats i städerna Bern, Zürich (här finnes äfven fakultativt referendum i vissa fall) och Biel.

Förbundshufvudstaden *Bern* (85,000 inv.¹) har genom sin kommunalförordning af 1867 vid sidan af det verkställande rådet («*Gemeinderat*») infört ett större beslutande råd («*Stadtrat*»). Vissa beslut af detta senare (rörande den årliga budgeten med kommunalskatten, beviljandet af vissa krediter m. m.) kräfva dock sanktion af de kommunalt röstberättigade vid nästa omröstning; ifråga om utgifter till ett belopp af mer än 100,000 frcs (förvärf eller afyttring af fastigheter till samma belopp) m. m. skola de röstberättigade direkt fatta afgörande². Detsamma gäller om initiativförslag: »Vorschläge, welche von fünfhundert Stimmberechtigten in der Form der einfachen Anregung oder eines Entwurfes dem Stadtrate eingereicht werden («*Initiativvorschläge*») sind dem Gemeinderat zur Anordnung einer Gemeindeabstimmung zu überweisen, wenn der Stadtrat dem gestellten Begehren nicht kraft seiner Kompetenz entspricht»³. Vid slutet af hvarje år skall en kommunal omröstning företagas samt dessutom, när så påfordras.

¹ Enl. preliminära uppgifter rörande folkräkningen $\frac{1}{12}$ 1910 (i afrundade tal).

² *Gemeinde-Ordnung für die Stadt Bern* (1899) Art. 4 o. 36.

³ *Ibid.* Art. 5.

Den lifliga industristaden *Zürich* (189,000 inv.¹), Schweiz största stad, följde Berns exempel (1891): beslut af Stora stadsrådet (»Grosser Stadtrat») äro underkastade referendum, dels i obligatorisk, dels ock i fakultativ form. *Obligatoriskt* är referendum beträffande beslut, som ha till följd nya, årligen återkommande utgifter af mer än 20,000 frcs eller nya utgifter en gång till ett belopp af mer än 200,000 frcs m. fl. Sådana beslut åter, som ej obligatoriskt falla under referendum, skola dock föreläggas folket, om begäran därom hos stadsrådet framställes inom 20 dagar af 2,000 röstberättigade. Detta är det *fakultativa* referendum, som äfven kan beslutas af rådet själf (antingen med majoritet af dess närvarande medlemmar eller af $\frac{1}{3}$ af rådets samtliga medlemmar). Dock äro från referendum vissa särskildt angifna beslut undantagna (bl. a. ifråga om vissa årliga anslag och kreditbeviljningar, fastställande af skattefoten m. fl.) samt dessutom sådana beslut, som af Stora stadsrådet med $\frac{4}{5}$ s majoritet (med instämmande af Stadsrådet²) förklarats vara af trängande natur.

Initiativ tillkommer hvarje röstberättigad, med instämmande af 20,000 röstberättigade eller 30 medlemmar af Stora stadsrådet. Faller förslaget ej inom rådets kompetens, så skall det inom fyra månader, åtföljdt af ett betänkande eller af ett motförslag af rådet, föreläggas de kommunalt röstberättigade till omröstning. Faller det åter inom rådets kompetens, så har rådet att fatta beslut därom, inom 3 månader³.

¹ Enl. preliminära uppgifter rörande folkräkningen $\frac{1}{12}$ 1910 (i afrundade tal).

² = det mindre, exekutiva rådet.

³ ESCHER und HUBER: *Verfassung und Verwaltung der Stadt Zürich*, (i »Verfassung- und Verwaltungsorganisation der Städte». 5 Bd. Die Schweiz, Leipzig 1906) sid. 10 ff. Här yttras om de sociala följderna af de s. k. folkrättigheterna bl. a. följande (s. 12): »De rättigheter, som den kommunala författningen i anslutning till statsförfattningen har beviljat de röstberättigade invånarne, ha i allmänhet icke medfört några ogynnsamma verkningar; de foga sig harmoniskt efter kantonens och förbundets politiska system. — — — Det har hitintills icke kommit till ett omåttligt eller ovist bruk af dessa rättigheter. Då folkrättigheterna äro ventiler för den offentliga meningen och äfven de exekutiva myndigheterna i kantonen och i kommunen framgå ur folkval, är en allvarlig motsats mellan regering, parlament och folk

Staden *Biel* (23,000 inv.) i kantonen Bern införde 1892 det obligatoriska kommunala referendum och därjämte initiativ (efter framställning af 300 röstberättigade).

I *Chur* (15,000 inv.), hufvudstad i kantonen Graubünden, har äfven (1904) införts initiativ och *fakultativt* referendum (efter begäran af 100 röstberättigade).

Slutligen har i staden *St. Gallen* (38,000 inv.) år 1909, då tvenne kommunala råd insattes och omröstning i den kommunala folkförsamlingen ersattes af omröstning med urnor, antagits såväl referendum som initiativ. Referendum är a) *obligatoriskt*, beträffande budgeten och fastställandet af kommunalskatten, b) *fakultativt*, beträffande alla andra beslut (efter begäran af 800 röstberättigade). Skulle emellertid kommunalrådet (det större beslutande rådet) med $\frac{3}{4}$ af dess närvarande medlemmar, beträffande en beslutad utgift af intill 150,000 frcs en gång eller 25,000 frcs årligen, förklara, att den vore af trängande behof, så kan i dylikt fall referendum icke äga rum. *Initiativ* tillkommer 800 röstberättigade¹.

I kantonen *Ticino* har, genom författningslag af 1897, initiativ och referendum i kommunala angelägenheter (efter framställning

utesluten. Folkval och folkomröstningar taga i allmänhet ett lugnt, så att säga affärsmässigt förlopp.

Det största onda, som folkrättigheterna föra med sig, och som under vissa omständigheter i framtiden kunde frambringa kriser, är missförhållandet mellan statens och kommunens öfvertagande af allt flera uppgifter å ena sidan och trygghet af de till deras genomförande nödiga finansiella medlen å andra sidan. Denna motsats blir desto skarpare, ju mera de medellösa eller mindre bemedlade klasserna få öfvervikt vid omröstningarna. Här ligger en beständig fara för kommunens finansiella jämvikt. — Såväl i Bern som i Zürich ha årligen kommunala omröstningar ägt rum (se CURTI: *Die Resultate des schweizerischen Referendums*, 2:te Aufl. Bern 1911 sid. 11 ff.). I Bern förkastades 1896 ett initiativförslag att införa den proportionella valmetoden (vid val till det exekutiva rådet); 1898 förkastades ett förslag om fastställande af minimilön för arbetare i stadens tjänst. 1899—1909 har hvarje år omröstats om olika förvaltningsfrågor, af hvilka blott några få förkastats. I Zürich beslöt man efter omröstning 1896 köp och byggandet af spårvägslinjer. Under åren 1897—1903 omröstades om inalles 30 förslag: byggandet af skol- och sjukhus, kommunalskatter och olika kommunala förvaltningsangelägenheter m. m.

¹ *Gemeindeordnung der Stadt St. Gallen* (1909).

af $\frac{1}{5}$ del af kommunens röstberättigade) föreskrifvits beträffande sådana kommuner med mer än 3,000 invånare, där vid sidan af det mindre verkställande rådet ett större kommunalråd («Consiglio comunale») blifvit insatt.

B) I de franska kantonerna Neuchâtel och Genève, där representativ regim varit rådande i kommunerna redan före införandet af referendum, är det *fakultativa* referendum (i Neuchâtel jämväl initiativet) gällande för alla kommuner.

I *Neuchâtel*s kommuner äger hvarje kommunalt röstberättigad (enligt lag af år 1888) *initiativ* ifråga om antagande, upphäfvande, utarbetande eller förändring af en kommunal förordning eller ett kommunalt beslut, för såvidt han inkommer med en anhållan därom, skriftligen undertecknad af så många kommunalt röstberättigade, som motsvara 5 % af kommunens hela folkmängd. En begäran om *referendum* kan framställas af samma antal röstberättigade inom 20 dagar. Referendum afser vissa finansbeslut af det kommunala rådet samt alla förordningar af allmänt innehåll; dock ej sådana beslut och förordningar, som af rådet med $\frac{2}{3}$ s majoritet af dess närvarande medlemmar förklarats vara af trängande natur¹.

¹ «Loi sur les communes» (1888; uppl. 1905): Titre VI. Initiative et referendum.

»Art. 89. Tout électeur communal a droit d'initiative dans les affaires locales.

Ce droit consiste à proposer l'adoption, l'élaboration, la modification ou l'abrogation d'un règlement ou d'une décision de la commune, ou la réalisation d'une œuvre d'utilité publique ou de bienfaisance ou d'un projet quelconque intéressant la localité.

La proposition doit être adressée par écrit au Conseil communal et signée par un nombre d'électeurs communaux correspondant au cinq pour cent de la population totale du ressort communal. Le Conseil communal soumet la proposition, avec rapport et préavis, au Conseil général.

Si le Conseil général rejette la proposition ou modifie le texte d'un projet dont l'adoption intégrale est demandée, la question est soumise au vote des électeurs communaux et le Conseil général a le droit d'exposer les motifs de son refus ou de présenter une proposition parallèle.

Art. 90. Toute décision d'un Conseil général de commune ayant pour effet de modifier les impositions communales existantes ou le taux de ces impositions ou de créer un nouvel engagement financier ou une nouvelle dépense, à la charge du budget communal, ainsi que tout arrêté, contenant des dispositions générales et intéressant la localité dans son

I kantonen *Genève's* kommuner infördes det fakultativa referendum genom författningslag af år 1895 (men ett förslag att därmed kombinera initiativet förkastades). *Referendum* kan begäras, ifråga om beslut af municipalråden, af 1,200 röstberättigade för staden Genève, af $\frac{1}{5}$ af de röstberättigade för de tre-förstadskommunerna och för Carouge och af $\frac{1}{3}$ af de röstberättigade för öfriga kommuner, inom 15 dagar (i Genève dock 30) efter beslutets fattande. Dock kan icke den kommunala budgeten i dess helhet, endast enskilda poster däraf, och ej heller sådana beslut, som af municipalrådet (med instämmande af Conseil d'État) förklarats vara af särskildt trängande natur, underkastas referendum. Vid omröstningen, som äger rum inom 20 dagar efter skedd framställning därom, är det den absoluta majoriteten af de röstande, som gifver eller vägrar sanktion¹. Rörande publicerandet af besluten m. m. gäller: municipalrådets beslut skola, inom 48 timmar efter antagandet, bringas till allmänhetens kännedom genom offentlig

ensemble, seront soumis à la votation des électeurs communaux si la demande en est faite dans les vingt jours dès la date de la décision par un nombre d'entre eux correspondant au cinq pour cent de la population totale du ressort communal.

Sont exceptés toutefois les décisions et arrêtés ayant un caractère d'urgence. Dans ce cas l'urgence devra être prononcée à la majorité des deux tiers des membres du conseil général qui prennent part à la votation — — — La demande de referendum doit être signée par un nombre d'électeurs correspondant au cinq pour cent de la population neuchâtoise habitant la commune».

¹ »Loi constitutionnelle cantonale, introduisant le Referendum facultatif dans le domaine municipal» (1895).

»Article premier. Les délibérations des Conseils municipaux sont soumises à la sanction des électeurs de la commune lorsque le referendum est demandé par douze cents électeurs pour la ville de Genève, par le cinquième des électeurs pour les trois communes suburbaines et celle de Carouge, et par le tiers pour les autres communes; dans le délai de trente jours pour la ville de Genève, et de quinze jours pour les autres communes, à partie de la date de la délibération.

Art. 2. Le referendum ne peut s'exercer contre le budget communal pris dans son ensemble.

Ne peuvent être soumises au referendum que les dispositions budgétaires qui introduisent une recette ou une dépense nouvelle ou qui modifient le chiffre d'une recette ou d'une dépense de l'exercice précédent.

Art. 3. Le referendum ne peut s'exercer contre les délibérations ayant un caractère d'urgence exceptionnelle. La décision constatant le ca-

anslag; senast 8 dagar före hvarje omröstning skall ett tryckt exemplar af det beslut, hvarom omröstning skall ske, tillställas hvarje röstberättigad¹.

V. Allmänna resultat af den schweiziska folklagstiftningen².

1. Är »folksuveräniteten» först med referendum förverkligad i en representativ stat?

Den allmänna karaktären af referendum och dess inflytande på det representativa systemet.

»I den rent representativa demokratiska republiken utöfvas alla statsliga funktioner genom representanter. Då dessa representanter utan undantag äro sekundära organ till ett och samma primära organ, så bevaras den statsliga enheten genom enheten af

ractère d'urgence est de la compétence du Conseil municipal sous réserve de l'approbation du Conseil d'État.

Art. 4. Dans le cas où le chiffre des signatures est atteint, le Conseil d'État soumet, dans un délai maximum de vingt jours, la délibération à la votation populaire et la majorité absolue des votants décide de l'acceptation ou du rejet».

¹ »Se härom »Loi organique sur le Referendum facultatif dans le domaine municipal». (1895). — Rörande det kommunala referendurn i Neuchâtel och Genève, se vidare BENNER: *Le referendum communal*, Montpellier 1897 (s. 244 f.).

I Genève's kommuner har referendurn ej så ofta tagits i anspråk, enär folket i regel hyst förtroende till de valda municipalråden. Under åren 1895—1909 ha omröstningar skett om kommunala beslut inalles 13 gånger i 10 af kantonen Genève's 48 kommuner, hvarvid 7 förslag antagits och 6 förkastats. I själfva staden Genève (frånräknadt förstäderna) har endast en omröstning ägt rum under nämnda tid (1911 ytterligare en). De beslut, som föranledt omröstningarna, ha merendels utgjort anslag till byggnadsföretag (t. ex. skolbyggnader) eller rört köp eller försäljning af fastigheter å kommunens vägnar m. m. Enl. »Rapport sur la gestion du Conseil d'État, Canton de Genève» för åren 1895—1909 och meddelande af Département de l'Intérieur, Genève.

² Förteckning å litteratur, som rådfrågats för denna afd.:

HERZOG: *Das Referendum in der Schweiz* (i »Deutsche Zeit- und Streitfragen», Berlin 1885). Arbeten af DEPLOIGE, SIGNOREL, LOWELL, STÜSSI och CURTI. Af den sistnämnde särskildt: *Die Resultate des schweizerischen*

detta primära organ — folket. Såsom ofvan framhållits, blir genom detta organ folket själf organiseradt, så att alltså äfven i denna typ af republiker det organiserade folket äger och utöfvar den högsta makten». Endast med en dylik uppfattning, säger JELLINEK¹, blir det öfverhufvud möjligt att förklara den representativa demokratin.

Att »det organiserade folket äger och utöfvar den högsta makten i staten», detta är emellertid just det förhållande, som vanligen plägar betecknas med termen »folksuveränitet», ehuru J. som bekant undviker denna benämning. Upptager man åter denna term, så synes det vara fullt befogadt att tala om »folksuveränitet» jämväl beträffande en rent representativ demokrati, som ej äger referendum². I en referendum-demokrati utöfvar folket

Referendums, Stuttgart 1898; zweite vermehrte Aufl., Bern 1911; *Les Résultats de la législation populaire* (som bihang till den franska uppl. af »Le Referendum. Histoire de la législation populaire en Suisse», Paris 1905); BORGEAUD: *Practical results, which have attended the introduction of the referendum in Switzerland* (»The Arena», Boston, 1905, maj, s. 482 ff.). *Against the Referendum* (reprinted from the »British Weekly», London 1909); anmäld i »Journal de Genève» 29/; 1910. *Übersicht der Volksabstimmungen im Kanton Zürich 1869—1908*, Zürich 1908. *Zusammenstellung der Ergebnisse der Volksabstimmungen im Kanton St Gallen 1831—1894*. MÜLLER, O.: *Die Volksabstimmungen im Kanton St Gallen 1891—1902* (Statistik des Kantons St Gallen XX. H.; Sep-abdr. aus der Zeitschrift für schweiz. Statistik, Jahrg. 1903). *Statistisches Jahrbuch der Schweiz*, Jahrg. 1898, 1907, 1908. *Mitteilungen des Bernischen statistischen Bureaus*, Jahrg. 1897, Lief II. 1900, 1905, 1910 Lief I: *Ergebnisse der Volksabstimmungen im Kanton Bern seit Einführung des Referendums*. ZINSLI: *Studien über das schweizerische Referendum, speziell das Bundesgesetzes-Referendum*, Chur 1908. VAN DER FLIER: *Het Referendum*. Deel 1, s'Gravenhage 1909. *Stenographischer Bülletin der Bundesversammlung*. Bd. 16, 1906, s. 1287 ff. *Bundesblatt*. Eidgenössische Gesetzessammlung. *Kantons-Blatt*, Basel-Stadt. *Gesetzessammlung*, Kanton St Gallen. *Feuille d'Avis*, Canton de Genève.

Dessutom ha statskanslierna beredvilligt lämnat uppgifter rörande alla kantonala omröstningar efter 1898.

¹ *Allg. Staatslehre*, 1900, s. 664.

² JELLINEK framhåller, att suveräniteten är en egenskap, som endast kan tilläggas staten själf, ej något af dess elementer (folket, fursten). Äfven om denna ståndpunkt fasthållas såsom den riktiga, kan man emellertid upptaga det gängse språkbruket och i vissa fall tala om »folksuveränitet», blott man har klart för sig den verkliga innebörden af denna term. BOETHIUS (*Rösträttsproblemet*, I vår tids lifsfrågor nr XXXVI, s. 22) gifver följande förklaring däraf: »Staten-suveränen fattas visserligen såsom upphöjd öfver det lefvande

omedelbart vid sidan af och öfver representationen äfven andra statsliga funktioner än blott val af dess representanter. Blott där detta är fallet, anse flertalet schweizare folksuveräniteten vara förverkligad¹. Denna åskådning torde ha sin grund i en något bristfällig uppfattning af det representativa systemets natur i allmänhet, måhända dock förklarlig hos schweizarne på grund af deras historiska traditioner. Rousseaus uppfattning af representationsförhållandet såsom ett blott privaträttsligt förhållande mellan det suveräna folket och dess valda ombud har naturligen ej alldeles varit utan inflytande på hans landsmäns åskådningssätt.

Äfven om man hyllar den bekanta moderna uppfattning, som visserligen anser representationsförhållandet vara ett offentligt rättsligt förhållande, men att detta rättsförhållande strängt taget är uttömdt i och genom valakten, ledes man till sist till uppfattningen af representationen såsom en sorts oligarki i staten². Endast den åskådning, som mellan folket och dess representanter konstaterar ett varaktigt offentligt rättsförhållande, hvilket tar sig uttryck i en ömsesidig växelverkan dem emellan äfven efter valet, förmår påvisa, att garantier finnas för en reell, ej blott juridisk öfverensstämmelse mellan representanternas vilja och folkets egen vilja. Ställer man sig på den ståndpunkten, skall man vid närmare eftertanke finna, att äfven i den rent representativa demokratien,

folket, men om statens enda omedelbara och primära *organ* är ifrågavarande lefvande folk, så kallas detta suveränt. Ett sådant uttryckssätt är oegentligt, i det man gifver den första tjänaren hans herres namn, men det har sin motsvarighet i de monarkiska staterna, där man lika oegentligt kallar monarken, som, för att begagna Fredrik den stores uttryckssätt, blott är »staten-suveränens första tjänare», suverän. Emellertid kan man ju i enlighet med det vanliga språkbruket begagna detta oegentliga uttryckssätt och tillägga de stater, som på nämnda sätt äro organiserade, karaktären af folksuveränitet.»

¹ Ofta hör man yttranden, att den i författningarna proklamerade folksuveränitetsprincipen först då vore en verklighet, när folket ägde ej blott lagreferendum utan äfven laginitiativ. Naturligen äro meningarna härutinnan något skiftande. Så förklarar en schweizisk författare RYFFEL (i *Die schweiz. Landsgemeinden*, Zürich, 1904, s. 210, 220), att folksuveränitetsstaten väl med nödvändighet måste äga författningsreferendum och författningsinitiativ, men däremot ej de båda nyssnämnda formerna.

² Den mest bekante företrädaren för ofvannämnda uppfattning af representationsförhållandet är, bland de tyska juristerna, P. LABAND, prof. i Strassburg.

ej blott i referendum-staten, folket kan äga, om ock ej fullt säkra, så dock betydande politiska kontrollmedel för att äfven i realiteten bevara representationens karaktär af folkets viljeorgan. Man må härvid i första rummet tänka på de makter, som gifvande uttryck åt den offentliga meningen (pressen, partimöten, möten mellan representanterna och valmännen o. s. v.) påverka folkrepresentanterna¹. På grund häraf och då tydligen äfven i en rent representativ demokrati, där referendum saknas, »det organiserade folket kan äga och utöfva den högsta makten», icke blott de jure utan ock de facto, äfven om detta icke alltid är händelsen, så synes det vara fullt befogadt att i dylikt fall äfven tillägga nämnda statsform karaktären af »folksuveränitet» i ofvan nämnd mening, hvarför referendum ej fårfattas som en nödvändig betingelse därför.

Schweizarne ha icke varit nöjda med de politiska kontrollmedel, som stå folket till buds gënt emot dess representanter i en rent representativ demokrati. Och vid närmare eftertanke skall man måhända finna detta mindre underligt. Utan referendum skulle faktiskt ingen tillräcklig motvikt finnas gënt emot förbunds församlingen och de enkamriga Stora råden, hos hvilka nära nog hela statsmakten i dylikt fall skulle vara koncentrerad².

¹ Denna åskådning utvecklas närmare af Jellinek (förut cit. arb. s. 535 f.) på följande intressanta sätt (i öfvers.): »Mellan representanterna och hela folket knyter sig en varaktig förbindelse, nämligen ett organförhållande, som enligt sin natur blott kan vara ett rättsförhållande. Därmed öfverensstämmer också den varaktiga och normala politiska afhängighet, hvori de valda stå till väljarna, om hvilken afhängighet den härskande teorien är fullständigt okunnig, då den juridiskt icke kan mätas. Den offentliga meningens juridiskt icke mätbara, men politiskt så verksamma krafter sörja därför, att trots det att den valde icke är skyldig sina väljare någon räkenskap han dock alljämt står under deras verksamma kontroll. Om också en säker garanti icke existerar därför, att folkets viljeorgan äfven politiskt gifver ett tillfredsställande uttryck åt folkviljan, så verka dock de politiska makterna, men jämte dem äfven rättsliga inrättningar, att en från folkåskådningarna fullständigt sig lösgörande parlamentsvilja på längden icke förmår hålla sig uppe. Legislaturperiodens längd, upplösning af de valda kamrarna genom regeringen, valrättens art och omfattning o. s. v. äro icke blott politiska utan äfven rättsliga fakta och medel, som afse att bevara folkrepresentationens karaktär af folkets viljeorgan».

² Förbundsrådet, som väljes af förbunds församlingen, äger väl initiativ, men intet veto i lagstiftningsfrågor. Regeringsråden i kantonerna, som numera endast i fyra kantoner väljas af Stora rådet, i alla de öfriga af folket direkt, äro blott verkställande organ.

I den konstitutionella monarkien har referendum närmast sin motsvarighet uti monarkens sanktionsrätt och vetorätt ifråga om af representationen antagna lagar. Man har också icke utan skäl jämfört det »suveräna folkets» ställning med hänsyn till lagstiftningen i en referendum-demokrati med monarkens i ofvannämnda statsform. Och härtill kommer som skäl för införandet af referendum schweizarnes genom historisk tradition gifna vana vid folkets direkta lagstiftningsrätt (i Landsgemeinde). Med referendum har man gifvit folket *ett rättsligt kontrollmedel öfver lagstiftningen, som gör det möjligt att i hvarje fall tillse, om representationens viljeyttringar äfven politiskt, ej blott juridiskt, stå i öfverensstämmelse med folkets egen vilja.*

Har den statsliga ordningen satts i fara genom denna revolutionära inrättning? Därpå torde man obetingadt kunna svara nej, äfven om resultatet ej i allo kan betecknas såsom lika gynnsamt. Det för mången öfverraskande förhållandet har nämligen inträffat — därom råder intet tvifvel — att folket såsom direkt utöfware af lagstiftningen visat sig äga en väsentligen konservativ karaktär. Maktens besittning har äfven i detta fall, liksom i så många andra, fört till en viss konservatism. Men äfven om detta faktum kan konstateras, har man därmed ej bevisat, att framåtskridandet verkligen förhindrats. Vi återkomma till denna fråga senare. *En* otvifvelaktig fördel, som referendum medfört, är, att det verkat utjämnande på partimotsatserna, såtillvida som man verkligen höjer sig för folkmajoritetens utslag såsom den högsta möjliga auktoriteten i staten. Efter en omröstning inträder därför lugn och striden afstannar. Man kan ej heller förneka, att referendum i viss mån medverkat till att höja den stabilitet och den kontinuitet, som trots den till ytterlighet gående demokratiska organisationen dock är utmärkande för det schweiziska regeringssystemet. Härmed förhåller sig så, att enligt schweizisk praxis omväljas ofta af folket sådana representanter, för hvilka man hyser ett allmänt förtroende, äfven om enskilda af dem framlagda lagar blifvit genom referendum förkastade. Då folket genom referendum har ett medel att annullera en lag, som det ej gillar, blir en afvikande politisk åskådning hos representationen mindre farlig. Det är sålunda ingen ovanlighet, att medlemmar

af förbunds församlingen och det af denna församling valda förbundsrådet förblifvit på sina poster 20 à 30 år, gång på gång omvalda. Det har händt, att folket omedelbart efter att ha med stor majoritet förkastat åtskilliga lagförslag dock gått att omvälja dessa samma representanter, som framlagt dem¹. Ett dylikt förfarande är ägnadt att stärka kontinuiteten i representationens arbete, äfven om enskilda af densamma framlagda lagar förhindras genom folkets votum.

Och härmed äro vi inne på den frågan, huruvida representationens själfständiga ställning genom referendum försvagats. Man hör ofta anföras som ett af hufvudargumenten mot referendum, att representationen därigenom skulle nedsjunka till en blott förberedande betydelse och förlora all själfständighet. Naturligen sakna ej dessa anmärkingar i någon mån befogethet. Det kan helt visst på teoretisk väg fastställas, huru mycket af representationens forna myndighet som istället öfverlåtit på folket. Och fall kunna måhända påvisas, där representanterna i känsla af att det slutliga afgörandet dock ligger i folkets hand låtit förleda sig att efter mindre moget öfvervägande eller af en tillfällighet fatta sitt afgörande. (Särskildt synes mig en dylik möjlighet vara tänkbar vid det obligatoriska referendum). Men den allmänna erfarenheten från Schweiz visar dock snarare på ett motsatt förhållande. Representationen har ingalunda inskränkts i sin frihet och själfständiga handlingsförmåga. Representanten kan handla fritt efter öfvertygelse och behöfver ej frukta att genom ett beslut *mot* valmännens vilja gå miste om sitt mandat vid nästa val, då dessa genom referendum ha ett medel att förkasta hans beslut. Förbunds församlingen har sålunda visat stor oafhängighet och ofta med bestämdhet fasthållit vid sin öfvertygelse utan alltför ömtålig hänsyn till folkönskningarna. Utgången af en omröstning är ej alltid så lätt att förutse. Förkastas förslaget, kan representationen låta saken förfalla; den kan omarbete förslaget i en eller annan punkt — med hänsyn tagen till folkets uttryckta vilja — och ånyo lägga fram det; den kan slutligen låta saken tills vidare hvila, men längre fram upptaga den i en annan form, en ofta med fram-

¹ Så skedde bl. a. i förbundet år 1884 efter förkastandet af fyra af förbunds församlingen antagna lagar:

gång försökt utväg. Representationen har sålunda bevarat många utvägar att upprätthålla sin självständighet och sitt inflytande.

Referendum är raka motsatsen till det imperativa mandatet. Detta går *före* lagstiftningsakten och gör representanten i hvarje punkt beroende af valmännens vilja. Med referendum åter följer underkastelsen under valmännen först *efter* lagstiftningsakten. Representanten kan handla fritt enligt sin öfvertygelse och har alltid möjligheten att blifva ledare i lagstiftningsarbetet genom att söka öfvertyga valmännen. Först när en lag genom referendum bevisats vara emot valmansmajoritetens vilja, är underkastelsen nödvändig. Kontakten mellan folket och dess representanter blir sålunda vid referendum lifligare, utan att de senares handlingsfrihet äfventyras, såsom fallet är vid det imperativa mandatet ¹.

En annan fråga, som vi med några ord vilja beröra är den om betydelsen af den proportionella valmetodens användning vid val af representationen i referendum-staten. Motståndarne till denna valmetod hålla före, att då referendum finnes den proportionella metoden är onödig, alldenstund referendum genom att klart visa, hvar den verkliga majoriteten finnes och hvar minoriteten, fyller en likartad uppgift som nyssnämnda institution. Anhängarne åter till de proportionella valen — i regel att finna bland minoritetspartierna — förklara, att nämnda valmetod är nödvändig som ett komplement till referendum för att minska divergensen mellan det röstande folket och representationen. Om denna proportionellt afspeglar de olika partierna, finnas större garantier för att representationens majoritet verkligen svarar mot folkets majoritet ². Man

¹ Jfr yttrande af SVENSÉN: *Referendum* (i denna tidskrift 1909 s. 79); »Här är således icke längre tal om huruvida referendum i och för sig är önskvärdt eller icke. Frågan är fast hellre, om ej referendum är den enda utvägen att befria det parlamentariska lifvet från programslafveriets förbannelse. Mer och mer griper denna omkring sig och likt ett kräftsår hotar den att ödelägga det politiska lifvet i hvarje land, som är besmittad därmed. Ej annat än vi kunna fatta, är den enda tänkbara utsikten härtill, att åt valmannen beredes ett mera direkt inflytande på ärendenas gång än det, som han kan utöfva genom att afgifva sin röst på en riksdagsman».

² Jfr samme författ. (s. 70), som påpekar, att divergensen mellan föbunds församlingen och schweiziska folket vid åtskilliga omröstningar

kan då inskränka bruket af referendum (där det är fakultativt) till absolut nödvändiga fall och sker omröstning, blir motsatsen mindre mellan valmännen och deras representanter. Det är så man resonerar i Genève och de öfriga kantonen, där den proportionella valmetoden är gällande ¹.

Någon opinion för afskaffandet af referendum existerar numera ej i Schweiz, men väl för dess utveckling och förbättring. Är institutionen populär för flertalet schweizare, så saknas dock ingalunda bland dem blick för dess brister och fel. Vi skola under loppet af föreliggande undersökning söka närmare skärskåda dessa senare såväl som orsakerna till institutionens popularitet.

(Forts.)

torde kunna få sin förklaring af det faktum, att den förra ej är proportionellt vald.

Härtill kommer emellertid, att man vid dessa omröstningar ofta ej så strikt röstar efter partiställning.

¹ Den proportionella valmetoden vid val till de lagstiftande kantonala råden har införts under nedannämnda år och är sedan dess gällande i följande nio kantonen (de flesta med fakultativt referendum): Ticino (1891), Neuchâtel (1891), Genève (1892), Zug (1894), Solothurn (1895), Schwyz (1898), BaselStädt (1905), Luzern (1909) samt slutligen i S:t Gallen (1911). Metoden är äfven gällande vid val till de kommunala råden i kantonerna Fribourg och Valais samt städerna Bern och Biel.

Genom folkinitiativ åren 1900 och 1910 har man äfven tvenne gånger föreslagit den proportionella valmetodens införande vid val till Schweiz Nationalråd. Båda förslagen ha emellertid af folket förkastats, men då antalet initiativ-underskrifter sistnämnda år var betydande (142,263 mot 64,675 förra gången) och förslaget väl förkastades af de röstande medborgarne, ehuru med betydligt knappare majoritet än gången förut, men där- emot erhöi majoritet bland kantonerna (12 mot 10), är det väl ej osannolikt, att frågan inom en ej alltför aflägsen framtid kommer att ånyo upplagas.

Administrativ examenskompetens.

Af

Fil. Lic. Hjalmar Haralds.

De sista decennierna af 1800-talet ha fått bevitna en fortfarande ännu icke afbruten synnerligen betydande utveckling af juristståndet — kvantitativt. Utom af tvänne i det stora hela för vårt samhälle relativt nya kategorier, advokatens och affärsjuristens, motsvaras denna ökade produktion af lagfaret folk till en betydande del af ett ökad användande af jurister inom (den icke-judiciella) förvaltningen. Inom den högre administrationen be-tecknar väl detta de humanistiskt-filosofiska studiernas tillbaka-skjutande för fackbildningen en allmän företeelse i en på det »realistiska» riktad tidsålder, och i fråga om statsförvaltningen i öfrigt, att det tämligen sena begreppet fackbildning får göra sig bredare på den (akademiskt) oexaminerade kompetensens be-kostnad.

Att den administrativa fackbildningen sattes = juridisk fackbildning var lätt förklarligt ur den svenska förvaltningens historiskt utvecklade organisation. Departementen buro och bära ännu starka spår af sin utveckling ur Kansliet, sådant Axel Oxenstjerna organiserade det. De äro ännu i stort sedt icke förvaltande verk, utan kansliexpeditioner, som frambära myndigheters (centrala och lokala) eller enskildes ärenden till Kgl. Maj:t i statsrådet och sedermera till vederbörande expediera dess beslut. De centrala verken åter af historisk typ ha länge varit helt eller till stor del af blandadt kameral och judiciell natur. Icke underligt, att juristens utbildning låg till hands som den administrativa fack-

bildningen och på samma gång låg det nära till hands, att denna åskådning med hvad man skulle kalla tröghetens konsekvens utbredde sig till de under 1800-talet uppkomna tekniska verken för samfärdsel, hälsovård och fångvård.

Till denna utveckling har väl också en annan faktor bidragit: det nationellt svenska rätthafveriet hos vår allmoge, hvilket gärna vill se så många frågor som möjligt under synpunkten af enskildes rätt och ger en god dag i ändamålsenligheten och som under det sista seklet satt sin prägel på vårt parlamentariska lif. Närd af den för människorätt alltid varma liberala tidsandan med målsmän i viljestarka politiska personligheter, alltifrån Lars Johan Hierta till Sven Adolf Hedin blef denna uppfattning en makt, som blef både konungamakt och ämbetsmannastånd moraliskt öfvermäktig. Så se vi 1848 en hel ministär falla utan någon systemförändring endast på grund af de hopade anmärkningsanledningarnes tyngd, som gjorde det omöjligt för män af ära att stå kvar. Bäst under sådana förhållanden ha klara papper att hänvisa till och intet göra emot lag och författning, hvilket i praktiken blef lika med: intet annat göra än lag och författning fordrade. Men för detta både kräfdes jurister, som kunde tolka lagar och författningar och räckte jurister trots sin begränsning till. Så ungefär skulle man kunna skissera uppkomsten af det öfverklagade juristeriet i Sverige.

Klagomålen gentemot detta börja med det nuvarande seklets inträde. Som kulmen torde få anses det Hammarskjöldska röst-rättsförslaget af 1902, som sökte göra författningspolitik af en juridisk tolkning af en riksdagsskrifvelse. Med orätt däremot, synes mig, har juristeriets namn fästs vid den svenska diplomatiens hållning 1905. Här gäller om någonsin: sådan herre sådan dräng. Svensk statsmakt, konung och riksdag, hade icke gett denna diplomati några direktiver att följa, emedan de ingen verklig aktiv politik hade. Att då begära, det diplomati skulle själf gripa händelsernas roder, desorganiserad som den var, genom fiendens, de norskföddé diplomaternas, närvaro i eget läger, är orimligt. Huru orimligt ett förtuseende initiativ var från diplomatiskt håll kan man lätt se genom det rabalder, som väcktes äfven hemma

i Sverige af ett frimodigt yttrande af lojalitet mot unionen och dess konung af den förre utrikesministern som envoyé i Berlin.

Samtidigt med rusningen till de juridiska fakulteterna vid våra universitet hade en annan rörelse ägt rum inom den akademiska världen, en rörelse som dock icke väckte samma uppmärksamhet, emedan den alldeles saknade karaktären af massrörelse i statistisk mening. Det hände sig nämligen, att den svenska klassiciteten från 19:de seklets början efter en mellanperiod af vissnad akademisk ståt mot dess slut satte frukt i en vetenskaplig samhällsåskådning, brukbar för lifvet.

1905 erfor denna andliga strömning under intrycket af svenska folkets ärligt kända gränelse öfver att nödgas knyta näfven i byxfickan ett publicistiskt genombrott genom en rad af publicistiska faiseurer af rang. Dessa män, hvilkas betydelse ej må underskattas därför, att den är begränsad till det publicistiska, som ju alltid får något af föryttligande öfver sig genom sin uppgift att förvandla ett folks andliga valuta i lätthandterliga mynt, ha haft sin stora betydelse i att ge paroll och mål åt en hel generation af det praktiska lifvets män, sjudande af dådkraft efter vårt samhälles långsamma materiella konvalescens under 1800-talet. Och resultatet har blifvit den för närvarande icke så litet ideellt skamfilade, men dock ännu fullt sjövärdiga uppgift för Sveriges folk, som kallas »den nationella samlingen».

Ur denna stämning har krafvet på en statsvetenskaplig examen växt fram. Den nationella samlingens män funno det upp och ned vända världen, att handhafvandet af rikets öden låg i händerna på blaserade jurister af byråkrattyp och icke på män med en mera fördjupad syn på samhällsproblemen. Så framträdde professor Eli Heckscher anno 1907 med ett förslag till en dylik i ett föreningsföredrag i Upsala, sedermera återgifvet i tidskriften *Det Nya Sverige*.

Ögonblicket var tydligen synnerligen väl valdt. Redan året därpå tillsattes en departemental komité, där utom förslagsställaren själf som representant för den ekonomiska vetenskapen, professor Skytteanus S. J. Boëthius insattes att företräda den statsvetenskap, statskunskapen, som såsom historiens tvillingvetenskap af ålder drifvits vid Upsala universitet, och landshöfding Hammarskjöld

som målsman för, hvad man i analogi med begreppet statsmedicin skulle kunna kalla statsjuridiken d. v. s. den juridiska vetenskapligheten, som i expertväsendets form tillgodogöres statsförvaltningen.

I denna komités synnerligen förtjänstfulla betänkande har man nu ett godt underlag för diskussionen om den administrativa examenskompetensen.

Den föreslagna examen har enligt uppgift från komiterades eget håll tagit filosofisk ämbetsexamen, icke juris kandidatexamen till mönster. Detta har betingat examensämnenas fördelning i grupper med vissa obligatoriska ämnen, medan i öfrigt en viss valfrihet råder.

De tre grupperna, »examenstyperna», äro:

1. Den statsvetenskapligt-historiska med statskunskap som hufvudämne samt nationalekonomi, historia och administrativrätt som obligatoriska biämnen.
2. Den nationalekonomiska med nationalekonomi som hufvudämne, statskunskap, statistik och administrativrätt som obligatoriska biämnen.
3. Den statistiska med statistik som hufvudämne, statskunskap, nationalekonomi, matematik eller historia som obligatoriska biämnen.

Den fordrade betygssumman är, likaledes efter mönster af filosofisk ämbetsexamen, minst sju betyg, hvaraf två obligatoriskt falla på hufvudämnet, medan återstoden kan vinnas antingen genom tillräckligt med öfverbetyg i de obligatoriska ämnena eller genom tillfogandet af minst två andra valfria ämnen eller genom en kombination af dessa utvägar.

Valbara ämnen äro geografi (politisk och ekonomisk), nordiska språk, latin, tyska, franska och engelska, folkrätt, internationell privaträtt, civilrätt och rättshistoria.

Därjämte är den propedeutiska kursen för de juridiska examina obligatorisk äfven för statsvetenskaplig examen.

Det, som frapperar vid den nya examens anordning är, att man helt och hållet afstått från det organiska sammanhang, som

utmärker våra nuvarande juridiska examina och som allmänt, ja, äfven från komiterades eget håll erkännes vara en styrka i den juridiska ämbetsmannautbildningen.

Denna förmån ha komiterade offrat för att kunna utrusta de blifvande politices kandidaterna äfven med juridisk kompetens i någon mån. Denna juridiska kompetens har emellertid från sakkunnigt håll bestämdt underkänts såsom alltför osammanhängande och i alla händelser underlägsen juris kandidatens; och pricken öfver i-t har väl i detta afseende satts af Stockholms länsstyrelse, som helt välvilligt för sitt kompetensområde förklarar examen likvärdig med — kansliexamen.

Detta är inlet godt omen för examens framtid. Om, såsom komiterade tänkt sig, fortfarande en del poster inom förvaltningen skulle vara förbehållna juris kandidaterna ensamma, under det för de öfriga skulle råda fri täflan mellan desse och politices kandidaterna, blir väl följdén, att en förtänksam yngling föredrager juris kandidatexamen, som ger kompetens utefter hela linien och som dessutom har för sig en viktig sak, vanans makt inom ämbetsverken, en sak, som kan bli afgörande för hela den närmaste generationens framtidsutsikter.

Måhända kan examen dock med det vidgade intresse för politiska, ekonomiska och sociala spörsmål, som nu börjar förspörjas vid våra akademier, ha en framtid dels vid sidan af juris kandidatexamen och dels för dem, som icke tänka på den juridiskt-administrativa ämbetsmannabanan. Men ur båda dessa synpunkter kan icke den examen, komiterade tänkt sig, med efter den filosofiska ämbetsexamens föredöme ur yttre synpunkter sammanräfsade ämnen, vara idealet.

Snarare måste man tänka sig en examen efter mönstret af de juridiska och teologiska kandidatexamina med deras enhetlighet och organiska samband mellan ämnena. På denna väg kan man nå, hvad komiterade tänkt sig vinnas genom läsandet af flere ämnen samtidigt, en sak, som hvar och en, som har sina egna tentamina i minne mycket väl vet endast leder till splittring och tidsspillan för en vanlig normal student och för den speciellt viljebegåfvade lyckas på bekostnad af hälsa och nervkraft.

Till vinnandet af detta mål måste man först och främst kasta

den juridiska ballasten öfver bord. För det andra gäller det att finna en verkligt organisk gruppering af de »statsvetenskapliga» ämnena.

En sådan med verklig tradition för sig förefinnes emellertid vid våra universitet. Det är den s. k. historiska ämnesgruppen inom humanistiska sektionen, inom hvilken med historien som centrum, om än icke alltid som hufvudämne i betygsafseende, grupperat sig statskunskapen, geografin (med etnografin), statistiken och på sistone på dispensvägen äfven nationalekonomien.

Att vetenskapligen deducera dessa ämnens samhörighet i vetenskapernas system torde här icke vara platsen. Det må stanna vid den antydning, att historien universellt fattad som världshistoria ju är vetenskapen om det konkreta samhällslifvet som ett helt, i förhållande till hvilken de öfriga vetenskaperna om samhället gruppera sig som specialproblem (hvarigenom icke är uteslutet, att ledningen då och då kan tillfalla dessa speciellare problems bearbetare). Å andra sidan söka ju statsvetenskaperna, statistik och ekonomi t. ex., allt starkare och starkare orientering i historien för att ej råka in i »strandlös» sociologisk diletterantism.

Främsta beviset i min tanke är emellertid, att denna grupp sedan gammalt *existerar* vid våra universitet och fortfarande lifskraftigt utvecklar sig. Må man sörja för denna utvecklings nödvändiga ostörda fortgång allenast. Största faran härvidlag är den nya filosofie kandidaten i tre ämnen, som i samband med ämnesklyfningen icke tillåter en allsidig kombination af den historiska gruppens ämnen, hvarigenom några af dem gärna få sitta emellan, kanske historien och geografin i främsta rummet — det förra af dem såsom en allt för besvärlig och långsam väg till samhällig kunskap, när det finns fullt upp med lätthandterliga sociologiska receptböcker i både sociala och politiska ämnen, och det senare på grund af sin för humanister allt svårsmältare »utveckling till naturvetenskap». Här gäller det för examensstadgan att i vetenskapens och bildningens intresse stänga en latmansväg, som eljest det ekonomiska imperativet, för hvarje student per fas et nefas allt mer och mer det starkaste motivet, torde göra till allfarväg.

Medlet är helt enkelt inrättandet af en historisk kandidatexamen af den historiska gruppens ämnen inklu-

sive den ekonomiska vetenskapen. En verklig fakultetsorganisation torde dessutom vara en oundviklig konsekvens häraf för att hindra kombinationen att bli praktiskt omöjlig genom examensfordringarnes växande upp i himlen tack vare den enskilde professors godtycke. Inrättar man så en för den historiska kandidatexamen (och för den juridiska) obligatorisk kurs i samhällsläran och dess förutsättningar i filosofiens historia samt dessutom öfverbygger det hela med en lämpligt anordnad licentiatexamen och d:o grad, så torde den statsvetenskapliga bildningen kunna sägas vara tillbörligt gynnad vid våra universitet.

Men den administrativa examenskompetensen då? Ja för en del verk, utom arkiven de statistiska och ekonomiska t. ex., torde den historiska examenskompetensen i och för sig vara tillräcklig, i samfärdselverken på vissa håll kombinerad med teknisk examenskompetens. Vidare hade den ju sin gifna plats inom undervisningen vid universitetet och handelsläroverk o. d., hvarjämte den väl icke rimligtvis borde vara utesluten från konkurrens med filosofisk ämbetsexamen och den därpå byggda graden i allmänna läroverkens tjänst. I öfrigt ha vi redan antydtt lösningen. När den jurist, som väljer domarebanan får underkasta sig flere års tjänst för Rachel och läroverksläraren får dragas med tvänne examina + disputation för ett stackars lektorat, vore det väl ej för mycket att ålägga vår förvaltnings blifvande spetsar tvänne examina, hvilka med lätthet, sedan vårt universitetsväsen numera står i de organiserade studiernas tecken, borde kunna vara expedierade vid ungefär 25-årsåldern.

Att denna utväg bör tillgripas vilja vi härmed icke utan vidare ha sagdt. Man kan lämna en hel del åt det enskilda initiativet. Statsförvaltningen kan nog ha nytta af att ha både praktiska män med lätt ballast och sådana med tyngre rustning. Jag tror icke, att sådana skulle saknas, äfven om deras vidlyftigare utbildning lämnades åt det enskilda initiativet. Det händer ganska ofta att pigga jurister af bildningsintresse ge sig tid med att taga en filosofie kandidat före juris kandidaten och erfarenheten visar icke, att de som sålunda försenat sig ligga hopplöst efter i konkurrensen med mera »praktiska» kamrater. Helt nyligen har en doktor i historia avancerat till expeditionschef 8 år efter sin juris

kandidatexamen, konstitutionsutskottets sekreterareplats vid 1910 års riksdag innehades af en juris kandidat, som var doktor i filosofi och han efterträdde en jurist, tillika doktor i statskunskap, som avancerat till kansliråds vederlike.

Jag tror, att vi skola lita något på det naturliga urvalet i dessa ting. Teoretisk kunskap är i själfva verket ganska praktisk inom ett fält så omöjligt att öfverskåda för den rene praktikern som statslifvet. Men å andra sidan torde de praktiske engelsmännens exempel, ganska utförligt åskådliggjordt i komiténs betänkande, ge en hel del att fundera på i fråga om den alltför direkta utbildningen till statens högsta värf. De statsmannamässiga egenskaperna äro inga andra än de stort och starkt mänskliga öfverhufvud.

Detta närmast sagdt gentemot dem af komitéförslagets försvarare, som vilja med statsvetenskaplig examens hjälp göra våra ämbetsmän till skapande statsmän hvar i sin stad. Detta är af ondo. Lifvet är sådant och statslifvet i synnerhet, att statsförvaltningen för att hållas uppe kräfver en massa funktionärer, som fylla sin plikt i all enkelhet, icke resonera, utan bara marschera — sina personlighetskraf få de tillfredsställa på annat håll. För dessa funktionärer, hvilka äfven i den nationella samlingens tider äro nödvändiga just för att hålla den svenska statsförvaltningen uppe på sin gamla höjd, kan formell författningskunskap, bokföring, stenografi, skicklighet i handhafvandet af räkne- och skrifmaskiner m. m. vara långt mera af nöden än den finaste statsvetenskapliga utbildning. De ledande männen åter, männen på chefsposterna, måste nu som alltid utväljas genom ett slags naturligt urval, som upptager och kvarlämnar både vetenskapsmän och praktiker efter andra principer än examensstadgans. För att detta naturliga urval kommer till sin rätt samfundslifvet till fromma måste politiken, icke examensstadgan sörja.

Till sist en varning, som verkligen tyckes behöflig gentemot en på sina håll härskande öfvertro. »Statsvetenskapsmannen» har icke mera »praktisk» kunskap om samhällslifvet än den förkättrade juristen, vore han än en af vår tids tusenkonstnärer, nationalekonomerna. Juristens kunskap om köp och byte, bolagslagstiftning och expropriation kan vara af väl så praktisk art som den

ekonomiske vetenskapsmannens om Sveriges nationalförmögenhet. Vid behandlingen af samhällslifvets praktiska frågor kan nationalekonomen och statistikern, han vare än så hemmastadd i jordbrukets, industriens eller handelns respektive nationalekonomiska teorier eller statistik, icke ersätta den verkliga fackmannen i jordbruk, handel eller teknik af olika slag.

En förvaltningsreform, som omdanar våra gamla ämbetsverk från deras ofvan påpekade atavistiska kansliexpeditions- och kamerala till en mera tekniskt-affärsmässig typ torde genom den rekrytering af våra ämbetsverk med fackmän af skilda typer för hvar sitt speciella behof, som däraf blir en konsekvens, lösa en hel del af de problemer, som föresväfvat den statsvetenskapliga examens förkämpar. Denna reform är redan under hand i full gång och man må hoppas yxan vara satt till roten genom den nu arbetande departementalkomiténs tillsättning.

Men naturligtvis skall man aldrig tänka sig, att förvaltningen kan eller skall draga till sig all den yppersta fackkunskap, som finnes i synnerhet på teknikens och näringslifvets område. Det gäller att finna former för samverkan med detta, helst mera ingående i förvaltningens regelbundna gång än det hos oss, kanske, något för uteslutande, använda komitéväsendet.

Tvåne möjligheter ligga här till hands. Å ena sidan rådgifvande korporationer af dels mera officiell natur som t. ex. järnvägsrådet, dels mera ur det enskilda initiativet framsprungna sådana som hushållningssällskap, exportförening och handelskamrar. Å andra sidan hvad med en synnerligen lycklig tysk term kallas »Hilfsarbeiter», fackmän utom statsförvaltningen i vetenskapliga eller andra ställningar, hvilka gå den offentliga administrationen till handa såsom konsulenter eller i annan egenskap. Äfven denna typ har börjat framträda inom vår förvaltning isynnerhet på tekniska områden i inskränkt mening. Fråga vore, om de icke skulle kunna vinna ökad användning t. ex. på utrikespolitikens och den yttre handelspolitikens område, där en liten stats förvaltning icke med sina ordinarie resurser torde kunna ens närmelsevis vinna den världsomspännande kunskap, som är nödvändig i dessa »planetariska» tider.

In summa torde den statsvetenskapliga examenskomiténs intressanta grepp på den fråga, som förelagts den, ge vid handen, att icke *ett* problem, utan ett flertal, föreligga och, att en generell lösning icke är möjlig, en åsikt som enligt professor Boëthius' kulturhistoriskt betydelsefulla historik i komitébetänkandet tydligt äfven varit våra fäders.

Denna uppfattning får sin bekräftelse i utrikesdepartementets meddelade afsikt att förbereda en diplomat- och konsulatexamen i historia, folkrätt och språk m. m. på grundvalen af juris kandidaten och med mellanliggande profvtjänstgöring.

Efter det föregående är det tydligt, att vi måste anse ett dylikt system att tillägna sig statsvetenskaplig bildning på grundvalen af en fullständig och enhetlig juridisk sådan vara bestämdt att föredraga framför komitérades förslag. Men vi tillåta oss att likaledes på grund af det föregående yttra ett tvifvel på gedigheten i en dylik efter yttre synpunkter sammanräfsad bildning, ett tvifvel, hvartill komiténs utredning af erfarenheterna från de tyska mönster, som tvifvelsutän föresväfvat detta förslags upphöfsmän, torde ge stöd.

Examensväsen efter inträdet på ämbetsmannabanan torde dessutom förefalla oss svenskar allt för mandarinnässigt. Vi vilja gärna tänka oss, att det vetenskapliga fackintresset kunde frodas och premieras på andra och friare grunder, låt vara också mera subjektiva. Månne icke förvaltningen far bättre, om ett eller annat misstag eller ock en eller annan orättvisa riskeras + tidningspolemik med eller utan ettdera eller bådadera än, om de utnämmande myndigheterna skulle inskränkas till att mekaniskt mäta betygssummor.

Måhända kunde man experimentera med den af utrikesdepartementet föreslagna lösningen, som *valbart alternativ* till en vid universitet förvärfvad statsvetenskaplig examens meriter af den art, vi ofvan skisserat. I så fall kunde den departementala examen, vid hvilken väl det vore meningen att anlita äfven krafter utom departementet för den vetenskapliga nivåns skull, också tjäna till att låta personer utan akademisk studiebana och hallstämpel dokumentera sig, en sak, som för utrikesdepartementets vidkommande väl särskildt kunde bli af betydelse för konsulattjänsten,

men äfven kunde vara att tänka på för andra grenar af statsförvaltningen.

Man behöfver härvidlag icke bara tänka på rena autodidakter, ehuru man ju bland sådana understundom finner synnerligen värdefulla krafter. Det finnes ju högskolebildning af annan art än den akademiska, den militära, tekniska, agrikulturella och den nu moderna handelshögskolebildningen. Dessa kunna måhända ge ett bildningsunderlag, som i vissa fall åtminstone skulle kunna täfla med det akademiska. Den öfverdrifna tillströmningen till våra universitet skulle måhända därigenom kunna minska, i det att i tveksamma fall afgörandet till akademiens förmån såsom innebärande den relativt minsta begränsningen af framtida möjligheter icke så lätt som nu blefve regel.

Man bör akta sig att tillskrifva de bildningstyper, som afgränsats under forna tidens ringare ekonomiska och tekniska resurser, en rationell allmängiltighet.

Strödda meddelanden.

Konungens rätt att upplösa riksdag har under det gångna året tillämpats på ett sätt, som väckt betänkligheter icke blott af politisk art utan äfven statsrättslig. Det kan sålunda ifrågasättas, huruvida förordnande om nya val, medan riksdag ej är samlad, bar stöd i gällande grundlag.

De olika stadganden uti RF: och RO., hvaruti fråga om denna sak förekommer, skilja sig därutinnan inbördes, att medan några (RF. § 109, RO. §§ 5 och 36) uttryckligen angifva, att förordnande om nya val sker i och med upplösning af sittande riksdag, andra (RO. §§ 3, 7 och 17) sakna hvarje antydning härom. Formellt sedt blifva de senare stadgandena därigenom »generella», såsom det sagts, i jämförelse med de förra, som uti det nämnda tillägget få en begränsning. På denna grund, menar man, böra de senare stadgandena, d. v. s. egentligen RO. § 3., vara normerande, icke de andra, som behandla specialfall.

Emot detta betraktelsesätt kan emellertid anföras, att den formella egenskapen »generell» icke i och för sig kan vara normerande. Ty det generella kan ha uppstått därigenom, att lagstiftaren ansett onödigt att vid alla tillfällen, då tal om nyval förekom, erinra om den underförstådda betingelsen för desamma, upplösning af samlad riksdag. Det är klart, att ett på detta sätt — genom redaktionell stympning — uppkommet »generellt» stadgande icke kan ha vitsord gent emot det fullständigt formulerade och därför konstituerande stadgandet. Och oss synes, att i förevarande fall den juridiska logiken talar för den senare uppfattningen.

RO. § 3 stadgar, att »riksdagsmännen utses till båda kamrarne genom val för viss tid». Därjämte omtalas såsom ett undantag från denna grundregel — därför ordet »dock» — att konungen kan, innan den lagbestämda tiden tilländagått, förordna om nya val till båda kamrarne eller den ena af dem. Det var tydligen alldeles onödigt att här äfven omnämna det villkor, utan hvilket förordnande om nyval icke tänkts kunna äga rum, nämligen upplösning af samlad riksdag. För det i RO. § 3 föreliggande ämnet — val, ordinarie och extraordinarie — var detta villkor irrelevant. Därför utelämnas det här liksom i §§ 7 och 17, som jämväl handla om val. På så sätt tolkadt återgifver detta stadgande

blott en del af det nya rättsinstitutet. Endast därigenom blir det formellt.

En motsatt uppfattning har emellertid som nämnt med stöd af lagtexten, sådan den står i RO. § 3 utan all tolkningskonst, blifvit rådande.

Enda sättet att söka slita denna tvist är att gå till upphofs-männen till stadgandena ifråga för att af dem få besked om, hvad de menat med detsamma. Ett sådant försök har redan blifvit gjordt genom Sundins afhandling *Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag*, Uppsala 1896. Och det försöket utfaller till förmån för den nu gängse uppfattningen. Emellertid tro vi, att en revision af denna undersökning både är nödvändig och skulle gifva ett alldeles motsatt resultat. Här är icke platsen att ingå på ett närmare begrundande af detta uttalande. Vi vilja blott erinra om följande fakta.

Statsrådsprotokollet af 5 januari 1863, hvaruti förevarande stadgande motiveras, innehåller endast följande ord: »Att riksdagarna skola årligen sammanträda, och att konungen skall äga vådja till nationen genom kamrarnas upplösning och förordnande af nya val, äro nyheter, hvilkas ändamålsenlighet redan blifvit inom representationen så allmänt erkänd, att några skäl därför icke lära behöfva anföras». Af dessa ord ser man blott, att riksdags upplösning och förordnande om nya val gå samman uti en föreställning, men klart besked uti föreliggande tvistefråga ge de ej.

Riksdagsförhandlingarna, till hvilka de hänvisa, och hvarpå Sundin grundar sin historiska framställning, innehålla emellertid, såvidt vi kunnat finna, intet stöd för att konungen kan förordna om nya val, då riksdag ej är samlad. Första gången, då satsen »konungen förordnar nya val» torde ha förekommit uti ett lagförslag, återfinnes uti borgarståndets protokoll för 11 Augusti 1860. Det var Hrr. Björck och Wærn, som förordade detta tillägg till det af konstitutionsutskottet framlagda förslaget om riksdag hvarje år med däraf följande ordinarie nyval hvar tredje år. Därvid formulerades lagtexten just så, som sedan skedde i RO. § 3, alltså i sammanhang med stadgandet om val på viss tid och utan att samtidigt upplösning af riksdag nämnes¹. Det sätt, hvarpå under diskussionen i ståndet denna nyhet omtalas, utvisar emellertid alldeles otvetydigt, att förordnandet om nya val betraktades som samhörande med upplösning af sittande riksdag. »Att upplösa ständerförsamlingen och i sammanhang därmed förordna om nya Riksdagsmannaval» (Björck) är det tema, som varieras. Och sistnämnde talare anför emot en annan (Rinman), att tillämpningen af denna konungens rätt väl »i allmänhet skulle äga

¹ »Val till Riksdagsmän uti Preste-, Borgare- och Bondestånden ske för tre år räknadt från den 15 jan., och gälla för alla under tiden infallande lagtima och urtima riksdagar, såvida ej Konungen nya val förordnar». De kursiverade orden innehålla det af Wærn formulerade tillägget.

rum vid första sammanträdet» i perioden, icke vid det andra och tredje. Ett förordnande om nya val mellan riksdagarna ligger alldeles utanför den tankekrets, inom hvilken man rör sig vid detta tillfälle, då förevarande fråga för första gången på allvar var uppe.

Detsamma var fallet hos Ridderskapet och Adeln, hvarest vid samma tillfälle framställdes enahanda yrkande om »rättighet för Konungen att upplösa riksdagen och låta anställa nya val», hvilket yrkande under diskussionens lopp af Hr Brakel formulærades så: »Riksdag må af Konungen upplösas, när han så för godt finner. Då skola nya val anställas och riksdagen åter sammantråda inom den tid, som 51:sta § RF. och 9:de § RO. säger». Tydligare kan icke det ovillkorliga sambandet mellan riksdagsupplösning och förordnande om nya val uttalas. Det senare kan icke ske utan den förra, den förra icke utan den senare.

Vid båda de följande riksdagarna 1862—63 och 1865—66 är konungens upplösningsrätt föremål för uttalande från en mängd ledamöter af stånden, men städse framlyser samma uppfattning: konungens rätt att upplösa riksdag och förordna nya val gäller sittande riksdag och intet annat. Det vore ock rätt underligt, huru man skulle hittat på något så stridande mot all svensk erfarenhet och bestående rätt som en upplösning af riksdag, hvilken ej är samlad, genom förordnande om nya val mellan riksdagarna. Under debatterna ordas visserligen om upplösningsrätten i andra länder, men blott i allmänhet och utan något försök att i detalj tillämpa dessa mönster hos oss. Det närmast till hands liggande, Englands, hvilar ock på så olikartade förutsättningar i alla afseenden, att en imitation däraf förbjöd sig själf.

I riksdagens förhandlingar och protokoll finnes alltså intet stöd för den nu härskande läran.

Det gifves emellertid en annan källa, hvarur upplysningar rörande samtidens tänkesätt i denna fråga kan ösas. Det är pressen och den mycket rikhaltiga litteratur, som föregick representationsreformen. Herr Sundin har icke begagnat densamma. För egen del hafva vi icke haft tillfälle att genomgå tidningarna från denna tid för att se, om i dem möjligen förekomma uttalanden i frågan. Men uti den politiska litteratur, som i så rikt mått frodades, finner man här och hvar äfven upplösningsrätten berörd. Någon närmare utläggning af detta nya institut påträffar man likväl ingenstädes. Framför allt göres intet försök att på olika vis tolka detsamma, så som här nu skett, tydligen emedan man aldrig kom att tänka på, att det kunde fattas på mer än ett sätt, — nämligen så som en bland dessa skribenter gör, då han vid försvaret för det hvilande representationsförslaget anför: »Likaså har man sökt uppleta vådor i den i förslaget konungen gifna rätt att *upplösa riksdagen och förordna om nya val*, sedan riksdagen en gång blifvit samlad, men besinnar icke, att denna rätt är betingad af skyldighet att inom tre månader låta riksdagen åter samman-

träda». Uttalandet härrör från — H. L. Rydin. (*Betraktelser i Representationsfrågan* af en Svensk medborgare, som icke under-tecknat någon reformadress. Uppsala 1865, sid. 147).

Som bekant uttalade Rydin senare en annan mening, ehuru framställningen alltjämt erinrar om den äldre uppfattningen (*Sv. Riksdagen* I, s. 51). Anledningarna till att han liksom Naumann och alla senare utom Aschehoug och nu Åström¹ gifvo en annan och vidsträcktare tolkning af konungens upplösningsrätt, än hvad iagstiftarne ursprungligen tänkt sig, voro — utom lagtexten själf i RO. § 3, hvilken icke lade hinder i vägen för en sådan tolkning — dels de utländska konstitutionella teorierna, dels önskan att bereda konungen större frihet i utöfningen af ifrågavarande prerogativ. Intetdera synes dock berättiga till en så stark omkastning från förut gällande rätt, enligt hvilken konungen icke ägde någon upplösningsrätt alls, förrän riksdagen fyra månader varit samman. Hvad man önskade och behöfde i samband med årliga riksdagar och treårigt legislaturperiod var rätt för konungen att upplösa sittande riksdag, »emedan man endast på detta sätt kan förebygga vådan af regerande ständer» (Wærn).

P. F.

Stämpeln å valkuvert. Enligt 48 § vallagen skall valförrättaren, innan valkuvertet utlämnas, därå intrycka en stämpel, utvisande det valdistrikt, där förrättningen äger rum. Valkuvert, som saknar behörig stämpel eller är å utsidan märkt med annat kännetecken, får jämlikt 51 § samma lag ej mottagas af ordföranden vid förrättningen.

Hvilket eller hvilka ändamål skall nu denna stämpling tjäna? Och hvad blir påföljden, om ordföranden — i strid mot 51 § — mottager ett ostämplat kuvert?

För besvarandet häraf är det af intresse att erinra sig ifrågavarande stadgandens förhistoria.

Den går tillbaka till proportionsvalkommittens förslag.

Nämnda förslag upptog bestämmelser om såväl omedelbara val som medelbara. De förra skulle verkställas med officiella röstsedlar, hvilka tillhandahöllos vid valbordet och af valmännen aflämnades tillslutna men utan kuvert. Vid de senare ägde valmannen själf skrifva sin sedel, men hade att aflämna den i officiellt valkuvert, som han på ansökan erhöi vid valbordet. Innan röstsedel eller valkuvert utlämnades, skulle valmyndigheten låta därå intrycka stämpel, utvisande valdistriktet. Å röstsedel anbragtes stämpeln så, att den efter sedelns tillslutning var synlig för valförrättaren.

¹ *Valkretsordningen för riksdagens första kammare*, I, s. 68 ff. — Se äfven *Stockholms Dagblad* för 7 okt. 1911.

Beträffande stämpeln å valkuvert innehåller förslaget motivering intet. Däremot angifver den klart syftet med röstsedeln stämpling. Den skulle fylla en dubbel uppgift: dels bereda valmyndigheten möjlighet att, när röstsedeln af den väljande aflämnades, öfvertyga sig om att icke obehörig röstsedel användes, och dels utgöra ett medel att, sedan vid röstsammanräkningen röstsedlar från olika valdistrikt sammanblandats, åter urskilja röstsedlarna från ett visst valdistrikt.

Rösträttspropositionerna åren 1904 och 1905 öfverensstämde med kommittéförslaget i fråga om omedelbara val, men kände ej medelbara, följaktligen ej heller valkuvert.

1906 års kungliga förslag, som återgick till systemet majoritetsval i enmanskretsar, gaf valmannen frihet att rösta med den sedel han önskade, men föreskref efter mönstret af proportionalvalkommitténs förslag om medelbara val, att sedeln skulle afgifvas i behörigen stämpladt valkuvert.

Motiveringen till 1906 års proposition upplyser ej om ändamålet med stämplingen. Det är dock uppenbart att stämplingen ej vidare ägde betydelse såsom ett medel för den slutligen röstsammanräknande myndigheten att urskilja sedlar från olika distrikt. Stämplingen kunde ej äga sådan betydelse, ty kuverten kommo ej under denna myndighets ögon utan stannade hos den primära valförrättaren, som hade att omedelbart efter omröstningens slut uttaga valseدلarna ur kuverten och sammanräkna rösterna. Den behöfde det ej heller, då någon anledning att vid den slutliga sammanräkningen hopföra sedlar från skilda valdistrikt ej fanns med det vals-system, som i propositionen var antaget.

Med nu gällande valbestämmelser är det åter förvisso en naturlig sak att, vid valseدلarnas uppdelning i grupper och typer, sedlar från olika distrikt sammanföras. Och att efter ett sådant sammanförande kunna ånyo hopsamla hvar distrikts sedlar för sig måste anses värdefullt. Men icke kunna de stämplade valkuverten i detta hänseende vara till nytta. Visserligen skola de enligt gällande lag, i motsats till hvad fallet blifvit enligt 1906 års förslag, insändas oöppnade till den sammanräknande myndigheten. Men när sedeln uttagits ur sitt kuvert, visar den på intet sätt; i hvilket distrikt den afgifvits. För att den skall kunna bära vittne härom fordras, att vid sammanräkningen vidtages särskilda åtgärder, och att därvid söka tillgodogöra sig stämpeln å valkuverten skulle endast inveckla proceduren. Att sammanfästa valseدلar och valkuvert vore otvifvelaktigt, såsom Olof Palme yttrar på tal om användningen af valkuvert vid landstingsmannaval (se hans Undersökning sid. 9), »en både vansklig och besvärlig sak»; och än vanskligare och besvärligare vore att genomräkna de motspänstiga sedelhögar man genom ett dylikt sammanfästande tillskapat.

Om sålunda stämplingen numera är utan värde för sedlarnas urskiljande efter valdistrikt under och efter den slutliga samman-

räkningen, så är det å andra sidan obestridligt, att det andra af de båda syften, som proportionalvalkommittén ville ernå genom röstsedelns stämpling, på motsvarande sätt vinnes äfven genom stämplingen af valkuvert. Valförrättaren har verkligen i stämpeln ett godt kriterium på att han ej mottager annat kuvert än sådant, som från valbordet utlämnats. Men det torde ock vara tydligt, att intresset af en sådan identitet icke är stort. Stämpeln å *röstsedeln* gaf valförrättaren visshet att valmannen icke, för att tala med kommittéförslagets motiv, sökte »insmuggla en icke officiell röstsedel» — en sak af synnerlig vikt, då hela valmetoden var byggd på det obligatoriska användandet af officiella sedlar. Stämpeln å *valkuvert* berättigar ej till någon slutsats om, huru valmannen röstat; en till följd af sin beskaffenhet ogill valsedel kan ligga innesluten i behörigen stämpladt kuvert, likaväl som en i och för sig giltig i ett ostämpladt.

Vallagens stadgande om stämpling av valkuvert lärer sålunda ej äga högre rang än såsom en rent yttre ordningsföreskrift, af ungefärligen samma karaktär som bestämmelsen att exemplar af vallagen skall finnas anslaget i vallokal. Om än 59 § vallagen ej får anses uttömmande uppräknat alla de fall, då valsedel är ogill, torde alltså den omständighet att en valsedel aflämnats i ostämpladt kuvert ej böra leda till sedelns underkännande. Det synes vara af stämpelns underordnade värde väl motiveradt, att vallagen ej upptagit någon motsvarighet till stadgandet i kommittéförslagets 85 §: «Ogiltig i dess helhet är röstsedel, hvilken är innesluten i kuvert, det där ej är försedt med stämpel, som i 75 § sägs, eller är på annat sätt, än i nämnda lagrum afses, märkt».

Ett stöd för åsikten om stämpelns irrelevans kan ock sägas ligga däri att 58 § vallagen talar om granskning blott af valsedlar, ej af valkuvert, och synes förutsätta, att endast sedlarna och protokollen, ej kuverten, kunna gifva Konungens befallningshafvande anledning till beslut.

Med den uppfattning som här förfäktats måste man ställa sig ganska ligkiltig till den under förberedelserna till årets andra kammarval rätt lifligt dryftade frågan, huruvida stämplingen nödvändigt skall, såsom kommittéförslagets motiv uttala, ske vid valtilfället eller kan verkställas därförut och göras genom vanligt boktryck.

De lege ferenda kunde man kanske enas om följande:

stämplingen af valkuvert afskaffas;
omedelbart efter omröstningens slut uttagas valsedlarna ur kuverten samt räknas och fördelas i grupper (hvarigenom skulle vinnas, utom en högst afsevärd lättnad i Konungens befallningshafvandes arbete, att allmänhetens och valledningarnas otåligen vetgirighet blefve i väsentlig mån tillfredsställd);

valkuvert insändes ej till Konungens befallningshafvande i annat fall än att två eller flera sedlar anträffats i samma kuvert (jfr 1906 års proposition, vallagens formulär 6 anmärkning 7).

Finge vidare valförrättaren sig ålagdt att efter sedlarnas uttagande ur kuverten låta å hvarje sedel anbringa en stämpel, utvisande valdistriktet, vore ju därmed Konungens befallningshafvande helt fritagen från omsorgen att vid röstsammanräkningen försäkra sig om möjlighet till urskiljande af hvarje distrikts valsedlar. Erfarenheten torde dock redan förut visat, att utväg här till lätteligen kan hos Konungens befallningshafvande beredas utan den omgång, som en stämpling eller märkning af hvarje sedel innebär.

B. W.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE

 Malmö

≡ Samtliga fonder 31, 1912 ≡
öfver 31,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

Meddelar **brand-** och **lifförsäkringar.**

För bolagets lifförsäkringar gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innebärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya prospekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

≡ Lifräntor ≡ Pensioner ≡

Till red. insända skrifter:

- Annuaire de la législation du travail.* Publié par l'Office du Travail de Belgique. 14:e année. Bruxelles 1911.
- Arbetsstatistisk Tidskrift,* utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 5. N:r 5. Hfors 1911.
- Brunnsviks Folkhögskolas Kvartalsskrift.* 1912. Arg. 1. H. 1. Eskilstuna 1911.
- Budkavlen.* Tidskrift för social etik och ekonomisk reform. Organ för Ekonomiska frihetsförbundet. Årg. III. N:r 10—12. Årg. IV. N:r 1. Sthlm 1911 o. 1912.
- Det nya Sverige,* utg. af ADRIAN MOLIN. Arg. 5. H. 8. Årg. 6. H. 1. Sthlm 1911 o. 1912.
- Finsk Tidskrift,* utg. af R. F. v. WILLEBRAND. T. LXXI. H. V—VI. T. LXXII H. I. Hfors 1911 o. 1912.
- Försäkringsföreningens Tidskrift 1911.* Supplementhäftet, senare afdelningen, och tredje häftet. Sthlm 1911.
- Historisk Tidskrift,* utg. af Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 31. H. 3. Sthlm 1911.
- Industria.* Svenska arbetsgifvareföreningens tidning, utg. af AXEL BRUNIUS. Årg. VII. N:r 22—26. Årg VIII. N:r 1. Sthlm 1911 o. 1912.
- K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik.* Arbetsstatistik. E: 4. Arbetsinställelser i Sverige under år 1910. — H: 2. Arbetslöshetsräkningen i Sverige den 31 januari 1910. — L: 1. Till belysning af landtarbetarnas arbets- och löneförhållanden i Sverige år 1910. Sthlm 1911.
- K. Kommerskollegium.* Den svenska tobakshandteringen år 1908. Sthlm 1911.
- Kommerskollegiikommitténs betänkande.* I. Socialstyrelsen m. m. Sthlm 1911.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle.* 1911. H. 3. Gefle 1911.
- Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik.* 1911. N:r 10—12. Sthlm 1911 o. 1912.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. VI. N:r 45—52. Årg. VII. N:r 1—5. Hfors 1911 o. 1912.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift.* Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. 1911. H. 6. Kbhvn 1911.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1911. H. 7—8. 1912. H. 1. Sthlm 1911 o. 1912.
- Rapports annuels de l'inspection du travail.* 16:mé année. Bruxelles 1911.
- Rapport sur les unions professionnelles 1905—1907.* Publié par l'Office du Travail de Belgique. Bruxelles 1911.
- Samling af anmälningar till sjukkasseregistret.* 1911. N:r 2. Sthlm 1911.
- Skogsvårdsföreningens Folkskrifter.* N:r 27—28. Sthlm 1912.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift.* Red. GUNNAR SCHOTTE. Årg. 9. H. 11—12. Årg. 10. H. 1. Sthlm 1911 o. 1912.
- Social Tidskrift.* Årg. XI. H. 11—12. Årg. XII. H. 1. Sthlm 1911 o. 1912.
- Statistisk Månadsskrift,* utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Årg. VI. H. 11. Sthlm 1911.
- Statistisk Årsbok för Göteborg.* Årg. XI. 1910. Afd. 1. Gtbrg 1911.
- Statsøkonomisk Tidsskrift,* utg. af Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1911. H. 2—3. Kria 1911.
- Svensk Tidskrift,* utg. af ELI F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Årg. I. H. 8 Årg. II. H. 1. Sthlm 1911 o. 1912.
- Svenska stadsförbundets tidskrift.* Red. E. PALMSTIERNNA. Årg. 3. H. 5—6. Sthlm 1911.
- Tiden.* Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING och RICKARD SANDLER. Årg. 3. N:r 11—12. Årg. 4. N:r 1. Sthlm 1911 o. 1912.
- Tidskrift,* utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Årg. 47. H. 5—6. Hfors 1912.
- Tidsskrift for Retsvidenskab,* utg. af Bestyrelsen for den Stangske Stiftelse i Christiania. Aarg. 24. H. 3—4. Kria 1911.
- GAEDEKEN, POUL, Hvilken Betydning har Befolkningens Egenskaber for den økonom. Produktion? — En socialøkonomisk Studie. Kbhvn 1911.
- HECKSCHER, ELI F., Om utførselsbevis för svensk spannmål. Utredning på uppdrag af chefen för Finansdepartementet. (Särtryck ur Ekonomisk Tidsskrift 1911). Uppsala 1911.
- REXIUS, GUNNAR, Stahls lära om den konstitutionella staten. Uppsala Universitets Årsskrift 1912. Uppsala 1911.
- STEFFEN, GUSTAF F., Sociologi. En allmän samhällslära. Fjärde delen. Sthlm 1911.
- WARMING, JENS, Arbejdsløn og Rente. En teoretisk Studie Med et Tillæg om Prisniveauet. Kbhvn 1911.
- WICKSELL, KNUT, Föreläsningar i Nationalekonomi. Del. 1. H. 1. Andra, omarbetade upplagan. Sthlm 1911.